■Pitești■

Restituiri

Revistă document a Centrului Cultural Pitești

Anul XVIII ■ Nr. 2 (56)/2020
Serie nouă ■ 4 lei

Magazinul de manufacturi și mărunțișuri din strada Șerban Vodă (circa 1890), proprietatea lui Paul Blucher (n.1847, Berlin - d.1909, Pitești) căsătorit în 1876 cu Luise Voster (n.1855, Goppingen – d.1926, Pitești), succesor Wilhelm Blucher (n.1887, Pitești). (Fotografie reprodusă cu acordul deținătorului, Bogdan Radian din Pitești, strănepotul lui Paul Blucher).

Vezi **Mărcile de fabrică din orașul Pitești (1887-1948)**, p. 20.

Sumar

Restituiri Pitești

DIRECTOR DE ONOARE:
prof. Marius CHIVA

ADRESA REDACŢIEI:
Centrul Cultural Piteşti,
Calea Craiovei, nr. 2 (Casa Cărţii)
Tel./fax.: 0248 219976
www.centrul-cultural-pitesti.ro
e-mail: restituiripitesti@gmail.com

Revista *Restituiri Piteşti* apare trimestrial sub egida Consiliului Local şi a Primăriei Piteşti. Revista publică articole pe teme de istorie universală şi românească, sociologie politică, antropologie socială şi culturală, precum şi documente variate din Arhivele Naţionale ale Statului, Arhivele Militare Române şi arhive personale.

Responsabilitatea pentru conţinutul articolelor revine în totalitate autorilor (art. 206 C.P.).

ISSN: 1583-5863

Editor - Centrul Cultural Piteşti

Tiparul executat la TIPARG S.A.

FILOZOFIE SOCIALĂ ÎN EPOCA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Dr. Marius ANDREESCU

I. Dimitrie Cantemir și epoca sa

Dimitrie Cantemir s-a născut la 26 octombrie 1673, în satul Silișteni pe malul râului Elan în ținutul Fălciu, azi în comuna Dimitrie Cantemir din județul Vaslui. A fost fiul domnului moldovean Constantin Cantemir. După alte date s-ar fi născut la Iași. La 14 ani a fost nevoit să plece la Constantinopol unde a stat 12 ani, ca zălog al credinței tatălui său pe lângă Înalta Poartă, înlocuindu-l pe Antioh, devenit ulterior domn al Moldovei. Tatăl său, Constantin vodă, dorea să facă din fiul său un om învățat, de aceea a ales ca educator al lui Dimitrie pe dascălul Ieremia Cacavelas, din Creta, un grec cu studii la Veneția, Oxford, Leipzig și Viena. Ieremia Cacavelas a fost traducătorul din limba latină în limba greacă (în 1687), a lucrării *Vitae Pontificum* [Viețile Papilor], scrisă de episcopul Platina. Acesta a avut o mare influență asupra formării spirituale a lui Dimitrie Cantemir. Educația pe care a primit-o de la Cacavelas a fost cu puternice accente mistice fapt ce intra oarecum în contradicție cu formația rațională a viitorului domn al Moldovei. Cantemir a urmărit în anii maturității să se dezbare de această înrâurire, părăsind fondul mistic al cugetării.

În perioada martie-aprilie, după moartea tatălui său, a fost ales de boierii mari, domn al Moldovei, la 19 ani. Dar după o domnie care a ținut mai puțin de trei săptămâni și care nu a fost recunoscută de Poartă, turcii au impus în scaunul domnesc pe Constantin Duca (la 18 aprilie 1693).

Dimitrie Cantemir s-a întors la Constantinopol pentru a-și continua studiile la Academia Patriarhiei Ecumenice, filială spirituală a universității de la Padova. Aici erau profesori care predau geografia, anatomia și deschideau elevilor cunoașterea tezaurelor literaturii clasice, elină și latină. A învățat la Constantinopol limbile orientale: turca, persana și araba, unde a avut ca maestru pe eruditul Es'ad Efendi (Dimitrie Cantemir cunoștea 11 limbi), dar s-a inițiat și în domeniul cultelor, literaturii, muzicii și religiei islamice. Matematicianul turc Saadi l-a învățat limba turcă. Cu prilejul unui război turco-austriac a traversat Banatul. Cantemir a asistat la înfrângerea oștirilor sultanului turc, conduse de marele vizir Elmas Mehmed pașa, în bătălia de la Zenta (10 septembrie 1697), unde turcii au fost zdrobiți de trupele austriece conduse de Eugen de Savoia.

Din 1695 a fost capuchehaie, adică reprezentant la Constantinopol al fratelui său Antioh, acesta fiind ales domn. La sfârșitul anului 1697, Cantemir s-a aflat la Adrianopol, unde a desăvârșit prima parte din lucrarea *Divanul sau Gâlciava înțeleptului cu lumea*, scriere de teozofie și etică creștină, alcătuită sub influența dascălului său, Ieremia Cacavelas. A tipărit-o în dublă versiune, greacă și română, la 30 august 1698, la Iași. Cacavelas a elogiat opera elevului său într-un stil retoric, socotind-o minunată și "împodobită cu ritoricesc meșteșug". La Constantinopol și-a construit un palat pe malul Bosforului, unde a locuit împreună cu familia sa (1700).

S-a căsătorit în 1699 cu fiica lui Șerban Cantacuzino Voievod, Casandra (1681 - 1713). Dimitrie era în acea perioadă la Constantinopol însă a venit în grabă la Iași, unde "au făcut nuntă domnească la 9/19 mai 1699, în tîrgu la Ieși, după obiceiul domnilor." (Ion Neculce). Casandra i-a dăruit pe Matei, Constantin, Șerban, Maria, Antioh- viitorul poet, scriitor și diplomat rus Antioh Cantemir (1708-1744) și Smaranda.

Turcii l-au proclamat domnitor al Moldovei la 23 noiembrie 1710, iar Cantemir sosea în capitala Moldovei la 10 decembrie 1710. Noul domn-cărturar a încheiat la Luțk în Rusia, la 13/24 aprilie 1711, un tratat secret de alianță cu Petru cel Mare, țarul Rusiei, în speranța eliberării țării de sub dominația turcă. Se prevedea integritatea granițelor și faptul că ele vor fi apărate de armata Moldovei. Conform unei scrisori a țarului adresată generalului Șeremetiev la 7 mai 1711, întregul text al Tratatului a fost redactat de Dimitrie Cantemir, iar Petru cel Mare a confirmat acest text ce i-a fost trimis de domnul Moldovei. Tratatul de la Luțk a fost semnat de Petru cel Mare și de ministrul său, contele Golovkin. Tratatul conține 17 articole. Prin Tratat se stipula că domnia sa va rămâne pe viață, iar Scaunul Moldovei va fi transmis pe cale ereditară, în familia Cantemir, afară de cazul în care unul dintre domni s-ar lepăda de Rusia și de ortodoxie (art. III). "După vechiul obicei moldovenesc, toată puterea să fie la domn" (art.VI). Articolul al XI-lea prevedea retrocedarea la Moldova a Tighinei și Buceagului, cu cetățile de la Dunăre, Chilia și Cetatea Albă, pierdute în vremea lui Ștefan cel Mare și a lui Petru Rareș.

Dimitrie Cantemir a fost un admirator al lui Petru cel Mare, a dorit să introducă și în Moldova principiile absolutismului luminat. A încercat să pună capăt rivalităților dintre diferitele grupări boierești.

După numai un an de domnie (1710-1711), s-a alăturat lui Petru cel Mare în războiul ruso-turc, dar Moldova nu a fost sub suzeranitate rusească. După ce armata rusească și contingentele moldovenești au fost înconjurate de uriașa armată a marelui vizir Mehmed Pașa (Baltadji) și au fost înfrânte de turci în Bătălia de la Stănilești, neputându-se întoarce în Moldova, s-a refugiat în Rusia (la 16 iulie 1711), unde a rămas cu familia sa. În ziua de 16 iulie 1711 Dimitrie Cantemir părăsește pentru totdeauna orașul Iași, trece Jijia la Popricani și se întâlnește cu Petru cel Mare la Zagarancea. Printre demnitarii care au pribegit cu domnul peste hotare s-a aflat și hatmanul Ion Neculce. În Encyclopedia Britannica, ediția a IX-a se menționează că Petru cel Mare a refuzat să-l predea pe aliatul său către turcii victorioși și l-a luat cu el în Rusia. Dezastrul de la Stănilești și refugierea lui Cantemir peste Nistru au dus la anularea actului rezultat din acceptarea prevederilor Tratatului ("diplomei") de la Luțk. Dimitrie Cantemir a stat în Rusia doisprezece ani, până la moarte, în 1723. Primii ani i-a petrecut în Ucraina, pe moșiile dăruite de țar, care cuprindeau domenii vaste în provinciile Kursk, Seva, Moscova, fiind înconjurat de oștenii moldoveni, țăranii liberi și mazilii care l-au urmat pe domn în exil.

A devenit consilier secret al lui Petru I pentru problemele Orientului și membru al senatului și a desfășurat o activitate științifică rodnică. Lângă Harkov i s-a acordat un domeniu feudal, satul Dmitrovska, ce va fi rebotezat Dmitrovsk sub țarina Ecaterina a II-a. A fost investit cu titlul de "Principe Serenissim al Rusiei" prin ucazul lui Petru cel Mare de la 1 august 1711. A contribuit la cartografierea Rusiei. Colecția sa de hărți, scrise în latină, se află în Arhiva Cabinetului lui Petru cel Mare de la Petersburg. Cantemir este ctitorul unei mănăstiri grecești de la Moscova, ridicată după arhitectura din țara sa, ale cărei planuri se pare că le-a desenat personal.

În anul 1714, Dimitrie Cantemir devine membru în *Societas Scientiarrum Brandenburgica*, ulterior cunoscută sub numele de Academia din Berlin. La 11 iulie 1714, Academia îl acceptă în rândurile sale și îi acordă diploma de membru, semnată de vicepreședintele Johann Carol Schott, în absența președintelui Academiei, Leibniz.

După primirea în Academie, D. Cantemir a scris *Descriptio Moldaviae* (*Descrierea Moldovei*) și *Istoria moldo-valahă* (în latină, *Historia moldo-vlachica*). Ca membru al Academiei din Berlin a corespondat cu Leibniz, încercând să stabilească principiile fondării unei Academii Ruse.

A murit în Rusia, la 21 august 1723, în satul său Dmitrovska (azi Dmitrovsk-Orlovski) după campania lui Petru cel Mare la Marea Caspică în zona Derbent, în urma unui diabet avansat, și a fost înmormântat într-o criptă din biserica Sf. Nicolae din Moscova, construită după planurile sale și cu hramul ca al Bisericii Sf. Nicolae, zisă și *Biserica Sf. Nicolae domnesc* din Iași (deoarece a fost a curții domnești).

II. Dimitrie Cantemir istoric, filosof și gânditor umanist

Dimitrie Cantemir este cel mai de seamă gânditor umanist român din această perioadă şi totodată autor al primelor scrieri filosofice originale româneşti.

Epoca în care a trăit este marcată în occidentul european de o puternică renaștere spirituală. Începe să se afirme cu pregnanță în științe și filosofie ideile umaniste și teoriile iluministe. Omul nu mai este considerat un individ ci o persoană înzestrată cu rațiune și libertate dar și cu drepturi naturale intangibile pe care le poate opune statului. În acest context, sunt create teorii importante privind existența socială și democratizarea vieții. Înțelegerea rațională a lumii și a existenței în general, posibilitatea cunoașterii raționale și posibilitatea științelor sunt principalele trăsături ale marilor sisteme filosofice ale vremei. Leibniz, Hume, Hobbes, Locke, Voltaire sunt numai câțiva din reprezentanții cei mai de seamă ai gândirii filosofice, istorice, sociale și juridice din această epocă.

Putem afirma că Dimitrie Cantemir este unul dintre cei mai importanți gânditori și creatori din perioada secolelor XVII și XVIII. O astfel de afirmație este susținută de întreaga operă a domnitorului Moldovei, de erudiția și spiritul său enciclopedic dar și de recunoașterile internaționale ale vremii. Dimitrie Cantemir a fost primul academician român și primul român membru al unei academii europene. Personalitatea marelui cărturar și umanist este complexă fapt ce îl deosebește de alți gânditori ai epocii sale. El a fost un savant, dar și un om politic cu vederi umaniste, un luptător al independenței Moldovei de sub suzeranitatea turcă. Putem spune că a fost primul filosof al istoriei și un istoric desăvârșit al umanismului și iluminismului european.

În acest context dorim să prezentăm în sinteză concepția istorică și filosofică a lui Dimitrie Cantemir în contextul altor concepții ale unor filosofi umaniști ai acestei epoci, a ceea ce putem numi filosofia socială a vremii. Am ales pentru acest studiu să prezentăm unele aspecte ale filosofiei sociale creată de Thomas Hobbes și respectiv John Locke, nu atât în dorința de a realiza o comparație cu ideile marelui cărturar român Dimitrie Cantemir, ci în dorința de a plasa personalitatea acestuia în contextul epocii și a sublinia contribuția sa creatoare la gândirea umanistă și iluministă europeană.

Concepţia despre lume a lui Dimitrie Cantemir a cunoscut de-a lungul vieţii cărturarului o evoluţie în direcţia accentuării tendinţelor laice şi raţionaliste. Lucrările sale din tinereţe, deşi plătesc tribut teologiei şi scolasticii, mărturisesc despre contactul autorului lor cu ştiinţa şi filosofia Renaşterii şi cu raţionalismul aristotelic.

Prima sa operă "Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea" (1689) afirmă o concepţie optimistă despre om, desigur că în limitele moralei creştine. "Divanul" constituie o expresie a tendinţelor laice şi raţionaliste, umaniste, care se afirmă în cultura română în sec. al XVII-lea.

Scrierea "Imaginea de nedescris a ştiinţei sacre" (1700) încearcă să integreze fizica, întemeiată pe recunoaşterea determinismului natural, într-un sistem teist. Totodată, această scriere atestă un interes pentru astrologie, pentru ştiinţele oculte, "sacre", interes specific multor reprezentanţi ai Renaşterii europene.

"Micul compendiu de logică" (1700) este o apoteoză a raţiunii. Ştiinţa omenească nu mai e un "viciu", şi mai ales, logica nu mai este o "născocire a diavolului", ca în "Imaginea de nedescris a ştiinţei sacre", ci o "comoară a disciplinelor minţii", "cheia porţilor celor mai bine ferecate ale filozofiei", "lumina naturală", prin care omul ajunge la adevărata înţelepciune.

Opera de maturitate a lui D. Cantemir se caracterizează prin tendinţa de separare a ştiinţei, domeniului raţiunii, al argumentării logice, de teologie, domeniu al credinţei. Aceste lucrări sunt "Istoria ieroglifică" (1705), "Interpretarea naturală a monarhiilor" (1714), "Descrierea Moldovei" (1715), "Creşterea şi descreşterea Porţii Otomane" (1714-1716),

"Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor" (1717-1723), "Sistema religiei mahomedane" (1722) ş.a.

Fenomenele naturale şi istorice se supun, potrivit concepţiei lui Cantemir, determinismului cauzal. Există o "ordine a naturii" şi tocmai aceasta este obiectul ştiinţei, al cunoaşterii raţionale. Gânditorul separă în spirit raţionalist, cunoştinţele dobândite pe calea cercetării faptelor de convingerile izvorâte din credinţă, delimitează planul teologic de cel filosofic. El defineşte, în "Istoria ieroglifică", "filosofia fizică" care se ocupă de studiul "corpurilor naturale" de credinţă a cărei lucrări "nici dovadă au, nici a să dovedi să pot". Dimitrie Cantemir subliniază importanţa simţurilor şi a experienţei în cunoaştere: "Toată ştiinţa în povaţă simţurilor să află", "toată cunoştinţa şi toată ştiinţa din înainte mergătoarea simţire purcede". De asemenea, pentru stabilirea adevărului, important este experimentul: "experienţa şi ispita lucrului mai adevărată poate fi decât toată socoteala minţii".

Ştiinţa şi filosofia au misiunea de a cerceta cauzele lucrurilor, ele nu trebuie să se limiteze la înregistrarea faptelor, ci să afle cauzele fenomenelor, să arate "nu numai cum şi ce s-au făcut", ci şi "pentru ce aşe s-au făcut". Cantemir afirmă existenţa unei ordini neîntrerupte a naturii şi chiar a unei evoluţii a lucrurilor după o lege a mişcării ciclice, care presupune parcurgerea unor momente de creştere şi descreştere. În spiritul deismului Cantemir nu admite intervenţia divinităţii în desfăşurarea lucrurilor. Creatorul, - afirmă el, - "zidirea săvârşind, de lucru să odihneşte", iar mai departe "din veci şi până în veci zidirea ca o slujnică după poruncă nepărăsit aleargă". În opera sa este subliniată totodată ideea că ordinea naturală niciodată nu poate fi încălcată, nici chiar de natura însăşi, care nu-şi poate modifica regulile.

Ca umanist, Cantemir a afirmat demnitatea omului, îndepărtându-se de doctrina bisericească despre coruperea naturii umane. Binele public, interesele obşteşti, apărarea moşiei sunt norme supreme ale conduitei sociale preconizate de cărturar şi traduse în faptă în primul rând de el însuşi, prin opera şi activitatea sa. Cantemir cere ca omul să fie apreciat după învăţătura şi faptele sale şi nu după origine. După Cantemir, omul este cea mai nobilă dintre toate făpturile. Nobleţea omului rezidă în raţiune, care îi conferă titlul de fiinţă conştientă de libertatea sa şi de participarea prin aceasta la moralitate. În vreme ce toate creaturile naturii urmează inconştiente ordinea naturii aşa cum a fost creată iniţial de divinitate, omul are de la început "socoteala sfârşitului" (conştiinţa scopului).

Pentru Dimitrie Cantemir omul nu mai este "rob, ci stăpân lumii", el e "cea mai de-a firea şi cea mai evghenichă", cea mai nobilă dintre toate fiinţele. În concepţia sa omul este o fiinţă raţională şi liberă, care poate şi trebuie să se călăuzească în viaţă după "socoteala cea dreaptă", care îi permite "pe greşitoarea poftă să o stăpânească". Scrierile istorice ale lui Cantemir sunt pătrunse de patriotism şi umanism civic. Ele sunt menite, pe de o parte, să dovedească romanitatea şi continuitatea poporului român, pe de altă parte, iminenta decădere a Imperiului otoman. Demonstrând originea "nobilă", latină a poporului român, unitatea şi continuitatea sa, cărturarul patriot lupta pentru apărarea fiinţei poporului său. Mândria pentru originea romană a poporului român se asociază la Cantemir cu elogiul adus civilizaţiei antice, culturii greco-romane. El îi laudă pe elini pentru că sunt întemeietorii civilizaţiei şi în aceasta vede titlul de nobleţe al vechilor greci. Tot astfel consideră că nobleţea poporului său constă în faptul că este moştenitorul şi continuatorul acestei civilizaţii. El a elogiat civilizaţia umană, "orânduiala şi cinsteşia omenească", considerând ca întemeietori ai acesteia pe "elinii" din antichitate şi a afirmat ideea unicităţii civilizaţiei omeneşti. În spirit umanist şi chiar iluminist, Dimitrie Cantemir afirmă despre epoca în care trăieşte că se caracterizează prin trezirea la lumină după "întunericul" de până atunci.

O contribuţie deosebită are Cantemir în domeniul filosofiei istoriei. Concepţia sa asupra istoriei afirmă existenţa unei ordini naturale, a unei legi istorice a evoluţiei ciclice, căreia i se supune orice existenţă particulară, orice formă statală, orice "monarhie". Scurta scriere "Interpretarea naturală a monarhiilor" este consacrată demonstrării pe plan teoretic a ideii succesiunii naturale a monarhiilor într-o ordine anumită şi poate fi considerată ca una dintre primele încercări de filosofie a istoriei din Europa modernă.

Cantemir este unul dintre primii învăţaţi europeni care au susţinut ideea creşterii şi descreşterii imperiilor. În "Interpretarea naturală a monarhiilor" (1714) schema medievală a celor patru monarhii este supusă unei interpretări raţionaliste. Cantemir îşi propune să arate "modul natural al naşterii, creşterii, decăderii şi în sfârşit al pieirii acestor monarhii".

Formularea "creşterii şi descreşterii" ca lege istorică universală îl apropie pe cărturarul român de iluminism, scrierea lui precedând cu aproape două decenii lucrarea lui Montesquieu "Considerations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur decadence". Cantemir a aplicat concepţia sa despre evoluţia imperiilor în cartea consacrată istoriei Imperiului Otoman şi în "Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor". Dimitrie Cantemir consideră istoria o ştiinţă cu anumite "canoane" – cum ar fi apelarea la documente, aprecierea critică şi interpretarea izvoarelor, probarea faptelor, evidenţierea cauzelor fenomenelor etc. El formulează un principiu metodologic modern când precizează că istoria "nu pofteşte credinţă", ci "ştiinţă". Astfel, opera lui Dimitrie Cantemir se înscrie în coordonatele umanismului renascentist de nivel european şi reprezintă o deschidere spre ideile filosofiei moderne.

Prin multilateralitatea preocupărilor, prin îmbinarea creaţiei ştiinţifice cu cea artistică, prin unitatea dintre creatorul de cultură şi omul de acţiune, Dimitrie Cantemir aminteşte de titanii Renaşterii. Gândirea şi opera sa, străbătând distanţa de la scolastică la umanism şi ştiinţa europeană modernă, reprezintă, prin excelenţă, o întruchipare a sintezei dintre cultura Orientului şi cea a Occidentului. Încercarea de a construi un sistem teologico-filosofic propriu, întreprinsă în tinereţe, în cartea „Imaginea de nedescris a ştiinţei sacre" (1700), a fost abandonată de Dimitrie Cantemir în anii de maturitate. Această încercare merită totuşi să fie apreciată, deoarece în lumea ortodoxă timp de secole nimeni nu întreprinsese ceva similar. Lucrările fondatorilor neoaristotelismului grec reprezentau doar comentarii la opera aristotelică şi nu sisteme proprii. Deşi construit în jurul unor extrase din opera fizicianului şi filosofului flamand din perioada Renaşterii Van Helmont (1577-1644), care ieşise din atenţia publicului cultivat occidental de mai bine de o jumătate de secol, sistemul teologico-filosofic al lui Dimitrie Cantemir dezvoltă unele puncte de vedere originale pentru sud-estul Europei în probleme ale cunoaşterii, ale universaliilor, ale raportului dintre liberul arbitru şi predestinaţie, insistând în ultimă

instanţă asupra ideii de „ordine naturală” ca fiind necesară şi imuabilă.

Marele merit al lui Dimitrie Cantemir în istoria culturii româneşti este de a fi cel dintâi autor de scrieri filosofice şi creator al terminologiei filosofice. „Divanul, sau gâlceava Înţeleptului cu Lumea, sau giudeţul sufletului cu trupul”, tipărit, în 1698, la Iaşi, în limbile română şi greacă, reprezintă primul tratat de filosofie morală în cultura română şi tot odată prima afirmare a crezului umanist al lui Dimitrie Cantemir. Talentul de mare scriitor al principelui moldovean s-a manifestat în capodopera sa literară - „Istoria ieroglifică”(1705), în care sunt exprimate ideile sale politice fundamentale: necesitatea eliberării Moldovei de sub dominaţia otomană şi instaurării unui stat domnesc autoritar de tipul monarhiei absolute, domnia ereditară a familiei Cantemir etc.

În Rusia, Dimitrie Cantemir devine sfetnicul intim al ţarului în problemele de politică orientală, membru al Senatului, cea ce echivalează cu postul de ministru. Aici îşi scrie el principalele opere ştiinţifice, care i-au adus consacrarea ca savant cu renume european şi alegerea ca membru al Academiei din Berlin, fiind totodată şi unul dintre primii candidaţi la postul de preşedinte al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. Dacă operele filosofice ale lui Dimitrie Cantemir, majoritatea scrise la Constantinopol, privite din perspectiva culturii europene occidentale, poartă pecetea unei anumite izolări provinciale, sud-estul european menţinându-se încă departe de marile curente ale filosofiei moderne, opera ştiinţifică a cărturarului moldovean se situează întru totul la nivelul ştiinţei europene a vremii. Metoda şi spiritul scrierilor sale de istorie, geografie, orientalistică marchează o deschidere spre modernitate.

III. Thomas Hobbes și filosofia sa socială

Filosoful s-a născut în anul 1588 şi a fost contemporanul mai tânăr, secretarul şi, din anumite puncte de vedere, continuatorul filosofiei lui Bacon. Hobbes a trăit în perioada marilor transformări, care au pregătit revoluţia burgheză din 1648 şi, datorită acestui fapt, problemele politice de reformare a societăţii au fost pentru el de mare actualitate. În lucrarea sa cea mai importantă, „Leviathan”, sunt expuse principalele idei ale concepţiei sale filosofice în general, dar şi în ceea ce priveşte statul, societatea şi omul. De remarcat că în această celebră operă autorul se îndepărtează până la un punct de concepţia sa promonarhică şi îşi manifestă adeziunea, cel puţin în parte, cu idealurile revoluţiei burgheze din Anglia. Pentru tema noastră de cercetare prezintă importanţă deosebită şi lucrarea sa „Elemente de drept natural şi civil”, scrisă în anul 1640, dar publicată mult mai târziu. Opera cuprinde concepţia filosofică şi politică a lui Hobbes despre societate şi stat şi se propun criterii de legitimare a puterii monarhice şi sunt expuse ideile principale în legătură cu raporturile dintre societate şi stat. Ulterior, fiind refugiat în Franţa, scrie lucrarea „Despre cetăţean”, în care încearcă să scoată în evidenţă beneficiile părţii civile şi materializează atitudinea critică faţă de concepţia raţionalistă specifică filosofiei lui Descartes.

Celebrul autor Hoffding considera că: „Hobbes este un gânditor penetrant şi energic. Eseurile sale, care fac din cunoaşterea ştiinţifică baza întregii noastre ştiinţe a existenţei, sunt cele mai studiate dintre toate eseurile analoage ale timpurilor moderne. Sistemul edificat de el este sistemul materialist cel mai profund al acestei perioade”[1].

Fără a dori să realizăm o analiză în detaliu a concepţiei filosofice exprimată în lucrările marelui filosof, subliniem câteva dintre ideile fundamentale care, în opinia noastră, caracterizează sistemul propus de el pentru a înţelege mai bine teoria sa asupra contractului social.

Potrivit concepţiei lui Hobbes, cunoaşterea ştiinţifică este diferită şi chiar opusă radical percepţiei sensibile. Cunoaşterea ştiinţifică se deosebeşte de senzaţie şi chiar de memorie, pentru că nu are ca obiect final fenomene izolate. Specificul ei este acela că se ridică la cauzele fenomenelor, iar cauzele fenomenelor sunt principiile acestora care fac posibilă cunoaşterea originii fenomenului. Datorită acestui fapt, în opinia lui Hobbes, cunoaşterea cu caracter ştiinţific este deosebită de teologie, aceasta din urmă studiind ceea ce este etern, fără început. În lucrarea sa „Elemente de drept natural şi civil” filosoful sublinia: „Ştiinţa începe prin definirea ideilor fundamentale (…) ideile fundamentale nu pot fi, la rândul lor, obiect de demonstraţie, ci numai de definiţie. Aceste principii sunt cunoscute în sine, cunoaştere fără de care ele nu vor fi principii. Fiind fixată printr-o denominaţie arbitrară, ele sunt create de noi înşine”[2].

În concepţia autorului, principiile stau sub semnul unui arbitrar absolut. Omul poate ajunge la formularea acestor principii numai prin analiza datului sensibil. În esenţă, fenomenele sunt identificate cu principiile cunoaşterii, iar senzaţia este principiul cunoaşterii ştiinţifice. Hobbes consideră că toată ştiinţa, inclusiv ştiinţa dreptului şi ştiinţa politică, derivă din senzaţie şi noi nu putem descoperi cauzele proprii ale fenomenelor decât pornind de la senzaţie. În acest fel, filosoful se distanţează de raţionalismul cartezian, precum şi de concepţiile filosofice cu caracter iluminist şi raţionalist care aveau să apară şi să se dezvolte în secolele XVIII şi XIX. Este şi motivul pentru care filosoful a fost considerat un gânditor materialist.

Principiul fundamental la care se referă filosoful este „schimbarea ca mişcare”. El face distincţia între mişcarea în ea însăşi şi apariţia sa, afirmând că ceea ce există în mod real este numai mişcarea. Concepând mişcarea ca pe un principiu suprem, Hobbes îşi limitează propriile idei materialiste. Astfel, mişcarea produce şi aparenţa în sensul de fenomenalitate, pe care el o numeşte conştiinţă.

Majoritatea exegeţilor consideră că Hobbes promovează un sistem filosofic opus teologiei şi chiar cu accente ateiste. Deşi a recunoscut formal o cauză primă, în realitate aceasta este un paravan care să-i disimuleze tendinţele agnostice şi chiar ateiste. În logica argumentării filosofului, totuşi Dumnezeu există, chiar dacă nu în sensul teologiei, ci ca „legiuitor”. Pentru Hobbes, legea, în general, nu este o construcţie arbitrară, ci un comandament, un imperativ, cum ar fi spus Kant. Pentru ca un astfel de imperativ să fie dat, trebuie să existe cineva care să comande, să aibă puterea să facă legea, iar în cazul legii naturale acesta nu poate fi decât Dumnezeu. Pentru Hobbes, acest „Dumnezeu” nu este cauza primă în sens teologic sau filosofic, ci „prima putere din toate puterile”, incompresibilă şi omnipotentă, dar corporală, pentru că filosoful nu vede nicio dificultate în a concepe „o materie gânditoare”. În esenţă, pentru el, Dumnezeu este substanţă, iar substanţa şi corpul sunt acelaşi lucru[3].

Este important a se sublinia pentru a înţelege concepţia despre stat şi societate, că, pentru filosof, credinţa în Dumnezeu nu este negată, dar motivele acesteia nu sunt

cele ale teologiei, ci acelea pe care Hobbes le pune la baza întregului său sistem, adică speranţa de a obţine anumite avantaje şi de a evita anumite daune. De remarcat că în opera sa gânditorul respinge din câmpul cercetării atât teologia, cât şi filosofia primă, respectiv metafizica, deoarece aceasta din urmă nu se ocupă de „cauzele prime”, ci are ca obiect simple concepte nominative, preocuparea filosofiei fiind, în opinia sa, o delimitare corectă a conceptelor, a numelor pe care ştiinţa le propune în procesul de cunoaştere sensibilă a realităţii.

Ideile pe care noi le putem formula ca urmare a cunoaşterii sensibile sunt întotdeauna finite şi limitate, astfel că o cunoaştere a infinitului este imposibilă. Conceptul de infinit nu poate fi utilizat în cunoaşterea ştiinţifică. Cu toate acestea, autorul susţine că aceste limite aparţin numai spiritului nostru, şi nu lucrurilor ca atare.

Concepţia despre *Persoana supremă* şi, respectiv, atribuţiile acesteia, etern, generabil şi incompresibil, nu vor avea pentru Hobbes valoarea unei filosofii prime, deoarece orice preocupare metafizică trebuie să definească numele, semnificând concepte simple necesare cunoaşterii. În acest fel, orice încercare teologică sau filosofică de a gândi *Fiinţa supremă* este exclusă de către Hobbes.

În ceea ce priveşte ideile politice şi sociale ale lui Hobbes, remarcăm încă de la început că ele stau sub aceleaşi principii ca şi ideile sale despre existenţă în general. De aceea, el consideră politica şi dreptul ca pe o ştiinţă. Viaţa etică şi socială este fondată pe spiritul de conservare al fiinţei umane. Pentru Hobbes, etica şi politica sunt ştiinţe constructive, ca şi geometria sau mecanica. Astfel, toate legile morale şi politice presupun ca efect un *contract voluntar* între oameni, care are ca scop să instituie o viaţă socială, posibilă în condiţii sigure. În conţinutul acestui „contract” se pot deduce diferite reguli juridice şi politice.

Regulile unui astfel de contract sunt strict pragmatice, deoarece se bazează pe utilitate şi pe conservarea fiinţei umane. Hobbes consideră că „dreapta raţiune” este suficientă pentru a găsi legea justă, echitabilă, fără a recurge la un instinct universal sau la un consimţământ general. Astfel, *raţiunea utilitară* este considerată a fi suficientă pentru a da un fundament dreptului, şi nu raţiunea concepută în elementele sale de universalitate, aşa cum considerau teoreticienii dreptului natural sau, mai târziu, reprezentanţii filosofiilor raţionaliste.

Importantă pentru concepţia sa politică şi socială este ideea susţinută în mod constant de Hobbes, că *omul nu este sociabil de la natură*. În natura sa, apreciază filosoful, omul este egoist, caută numai binele său propriu şi este insensibil faţă de persoanele de lângă el. Dacă omul ar fi privit ca guvernat numai de natura sa, ar trebui să se ajungă inevitabil la un război permanent între fiecare individ şi semenii săi, pentru că fiecare ar căuta să obţină un folos în dauna celorlalţi. Aşa cum afirmă în mod constant filosoful în opera sa: ”Condiţia omului, aşa cum era ea în starea de natură înainte de a intra în viaţa socială, este o stare de război al tuturor împotriva tuturor”[4]. Hobbes consideră că ceea ce face posibilă relaţia interumană şi instituirea societăţii este o predispoziţie pur umană, care îl face pe om să se diferenţieze de lumea animală, şi anume „dorinţa” pe care omul o susţine prin intermediul limbajului. Aceste două aptitudini, *dorinţa* şi *limbajul*, stau la baza relaţiilor interumane şi fac posibilă instituirea societăţii civile.

Similar cu unele dintre concepţiile existenţialiste contemporane, Hobbes consideră că ceea ce caracterizează fiinţa umană în starea sa prosocială este o dublă îngrijorare: îngrijorarea că natura nu-i asigură tot ceea ce este necesar pentru a-şi conserva propria existenţă, iar, pe de altă, parte îngrijorarea faţă de conduita persoanei de lângă el, pe care nu o poate cunoaşte sau prevedea. Existenţa celuilalt introduce un factor de incertitudine care practic dublează îngrijorarea pe care omul o are în starea sa solitară şi naturală. Remarcăm încă o dată similitudinea acestor idei cu unele dintre tezele susţinute de Sartre sau Heidegger. Apariţia celuilalt transformă, în concepţia lui Hobbes, îngrijorarea în frică. Relaţiile interumane vor fi astfel minate din interior de neîncredere, rivalitate şi căutarea mutuală a superiorităţii. Ceea ce Hobbes numeşte starea de război nu este nimic altceva decât această condiţie unde oamenii, împărţiţi în interior între frica de moarte şi căutarea gloriei, cad inevitabil în relaţii de animozitate. Dar aceasta este şi starea care trezeşte în fiecare conştiinţa necesităţii instituirii unei puteri politice, care, ţinându-i pe toţi la respect, va putea să stabilească principiile unei păci sau unei concordii civile[5].

Având ca bază această concepţie care, în esenţă, afirmă că în stare naturală omul este egoist, supus îngrijorării şi angoasei, dar are totuşi vocaţia, prin limbaj şi dorinţă, de a socializa cu alţii, Hobbes îşi fundamentează teoria sa despre stat. În „Leviathan”, filosoful susţine ideea că statul este întemeiat printr-un „act voluntar”, prin care fiecare om se angajează faţă de fiecare altul de a învesti un terţ (viitorul suveran) cu dreptul de a-l guverna: „O convenţie a fiecăruia cu fiecare s-a făcut ca şi cum fiecare i-ar spune fiecăruia: autorizez acest om sau această adunare şi abandonez dreptul meu de a mă guverna eu însumi, cu condiţia ca şi tu să-i abandonezi dreptul tău şi ca tu să-i autorizezi toate acţiunile sale în aceeaşi manieră”[6]. Aceasta este expresia sintetică a „contractului social” în gândirea filosofică a lui Hobbes.

Elementul de noutate care apare în această formulare este *„conceptul de autorizaţie”*. În baza acestui concept se pot observa raporturile care se realizează, pe de o parte, între supuşi şi suverani, iar pe de altă parte, raporturile supuşilor între ei. De asemenea, în gândirea lui Hobbes acest concept explică legitimitatea statului şi a puterii suverane. Astfel, prin „conceptul de autorizaţie” oamenii sunt autorii unei voinţe politice a cărei exercitare însă aparţine suveranului. Cu alte cuvinte, suveranul (monarhul) este autorizat de către membrii societăţii şi el nu acţionează decât în numele supuşilor săi. Pe de altă parte, supuşii acţionează doar prin suveran. Se poate observa că această formulare este foarte apropiată de teoria reprezentării şi de principiile moderne ale suveranităţii.

În concepţia lui Hobbes, există două contracte sociale: cel prin care indivizii se asociază între ei şi un al doilea contract prin care membrii societăţii cedează toate drepturile suveranului. Cu privire la teoria legii, remarcăm că în gândirea filosofică a lui Hobbes se pot identifica două categorii: legile civile, care reglementează relaţiile între membrii societăţii şi, pe de altă parte, legile pozitive, respectiv legile statului. Referitor la legile pozitive – în concepţia modernă legile cu caracter normativ, Hobbes afirma că „autoritatea, şi nu adevărul, este aceea care face legea”. Legea este expresia voinţei celui care dispune de dreptul de a comanda; ea nu este validată nici de particulari, nici de jurişti, ci de unicul legislator, care este suveranul, singura sursă a legitimităţii legii pozitive.

Având ca bază contractul social, statul apare, în concepţia filosofului, ca fiind ideea apărării fericirii omului. Prin

intermediul statului se exprimă, în cel mai înalt grad, necesitatea părţii sociale, deoarece statutul rezultat din contract este antipodul stării naturale a omului, singurul în măsură să aducă „liniştea fiinţei umane”.

Aşa cum se remarcă în literatura de specialitate, concepţia lui Hobbes duce în cele din urmă la totalitarism, deoarece contractul social nu limitează statul în exerciţiul puterii suverane, ci doar o justifică pe aceasta, îi creează legitimitatea de care are nevoie.

Însuşi filosoful insistă asupra acestui aspect, considerând statul ca fiind o persoană transcendentă, distinctă de persoanele care o compun, fapt sugerat de denumirea lucrării sale fundamentale, „Leviathan”, ceea ce înseamnă un monstru format din indivizi lipiţi pe carapacea sa şi care ţine în mâinile sale crosa şi sabia. Puterea suverană a statului transcende voinţa particularilor care îl compun. Suveranitatea puterii este absolută, indivizibilă şi inviolabilă. Titularul acestei puteri, care, după caz, poate fi un guvernământ monarhist sau republican, este, în concepţia lui Hobbes, „injustiţiabil”, în sensul că fiecare se supune voinţei celui care posedă puterea suverană în stat, dar el nu poate să folosească contra lui propria sa forţă. Prin urmare, titularul suveranităţii nu este supus constrângerilor legii. Hobbes susţine că monarhia absolută este regimul politic care răspunde cel mai bine acestor cerinţe şi poate să asigure în cel mai înalt grad pacea socială.

În analizele politice şi filosofice efectuate de-a lungul timpului asupra doctrinei contractului social remarcăm ideea fundamentală potrivit căreia, de la Hobbes la Rousseau, teoriile politice au fost întemeiate pe două noţiuni: cea de „stare de natură” şi cea de „contract”. Întrebarea care s-a ridicat în diferitele formulări ale acestei doctrine este aceea a autorităţii politice legitime care poate să exercite puterea suverană asupra supuşilor.

Prin concepţia sa, filosoful a făcut din stat o forţă monstruoasă care absoarbe în totalitate individul uman, capabilă să supună chiar prin forţă. Gânditorul susţine că, prin contractul social, oamenii trebuie să lase deoparte tot ceea ce caracterizează omenescul pentru a face loc forţei statului, care să-i protejeze şi care să garanteze partea socială. Se ajunge astfel la ideea că, pentru a pune existenţa noastră socială în siguranţă, omul trebuie să renunţe inclusiv la raţiunea sa personală de a trăi, adică la libertatea sa, fapt ce, evident, contravine doctrinelor moderne despre democraţie şi libertate.

Teoria lui Hobbes duce, într-adevăr, la absolutism, cauzele sunt însă profunde, ţinând în esenţă de principiile filosofiei sale generale, pe care mai sus le-am amintit în linii generale. Primul dintre aceste principii este cel potrivit căruia există „o stare de natură”. Autorul nu explică ce înţelege prin starea de natură, dar pentru el este important că există. Dacă starea de natură anterioară stării sociale presupune un alt aspect calitativ al omului, iar individul produce printr-un act voluntar societatea, atunci ar urma logic că principiul stării sociale există încă din starea de natură. Se ajunge astfel la un paradox sau o aporie: fie omul este prin natură social ori egoismul postulat de filosof implică în mod necesar o stare pre-socială, fie societatea nu poate apărea dintr-un act voluntar, or, pentru Hobbes, contractul stă la baza acesteia. Potrivit lui Hobbes, starea de natură este o stare conflictuală permanentă a indivizilor, un război al fiecăruia împotriva tuturor. Această stare rezultă din natura egoistă a indivizilor, care înţeleg că cel mai mare bine este bunăstarea lor, prin urmare, Hobbes afirmă că orice act, orice mijloc de a atinge acest scop este bun, convenabil, permis, prin simplul fapt că poate să-şi atingă scopul urmărit, respectiv bunăstarea proprie. Acesta este, în concepţia lui Hobbes, „dreptul natural”, adică dreptul imprescriptibil al oricărui individ.

Evident, o astfel de concepţie poate fi criticată din perspectiva teoriei moderne a statului şi a dreptului, deoarece acest drept natural nu are nimic din caracterul obligatoriu al unui sistem normativ şi nu posedă nicio valoare morală. Starea pre-socială este la Hobbes, în mod necesar, o stare pre-juridică, o adunătură de indivizi, şi nu o structură de relaţii.

Filosoful este condus la o astfel de concluzie pentru că ignoră dimensiunea complexă a omului, ca persoană raţională şi liberă. Mai mult, concepţia sa rezultă în mod necesar din ignorarea sau, dacă nu, chiar din negarea lui Dumnezeu. El afirmă expres, de altfel, că „în stare de natură legile naturale care constau în echitate, justiţie, gratitudine şi celelalte virtuţi morale, care depind de acestea, nu sunt propriu-zis legi, ci calităţi care predispun omul la obedienţă şi bunăstare. Doar odată ce un stat este instituit, şi nu înainte, ele sunt în mod efectiv legi”[7].

Filosofia lui Hobbes distruge practic fundamentul moral al dreptului, pentru că neagă principiile morale şi temeiul lor metafizic şi, mai ales, valorile teologiei, singurele care pot conferi o bază morală oricărui sistem juridic. Autorul lasă dreptul să se întemeieze, la fel ca şi statul şi societatea, printr-un simplu *act de voinţă* lipsit de un fundament meta-juridic, pe care ar putea să-l confere valorile morale sau religioase. Legea este doar un act de voinţă al suveranului faţă de care trebuie să te supui orbeşte.

Societatea nu este pentru Hobbes decât o reprimare a stării de natură, adică a stării de război, prin instituirea unei forţe suficient de mari ca să reprime egoismul natural al individului. Nu contează în fond cum este instituită această forţă, singurul lucru important este ca ea să existe pentru a asigura pacea socială cu orice preţ. Având în vedere acest deziderat, concluzia logică care rezultă este că orice consideraţie calitativă asupra ordinii juridice sau sociale este exclusă. Simpla instituţionalizare a constrângerii este suficientă. Prin urmare, nu legitimitatea este cea care primează privind instituirea puterii statale, deşi filosoful consideră că o poate formula, ci *eficienţa* puterii statale. Remarcăm apropierea peste timp a concepţiei lui Hobbes de gândirea pragmatistă contemporană care, în esenţă, subordonează statul, morala şi adevărul utilităţii. Fără a intra în amănunte, observăm că aceasta este concepţia tipică a societăţilor liberale bazate pe concurenţa neîngrădită şi pe economia de piaţă.

Spre deosebire de alţii cum ar fi Rousseau, Hobbes se dovedeşte neîncrezător în natura umană şi, implicit, în tot ceea ce ţine de persoana, personalitatea umană şi valorile care o reprezintă.

Deoarece îi lipseşte orice scop mai înalt şi care ar transcende egoismul individual şi întronarea unei ordini absolute ca pace socială, filosofia lui Hobbes nu are cum să susţină perfectibilitatea omului şi, de asemenea, nu poate susţine valorile fundamentale ale existenţei umane, cum ar fi aceea de bine, adevăr sau dreptate. Doar ordinea care constrânge îl poate sili pe om să fie nu bun, ci disciplinat, trăsătura supremă a individului în concepţia lui Hobbes trebuind să fie obedienţa faţă de cel care exercită puterea, şi nu raţiunea liberă, singura în măsură să-i confere valoarea de persoană.

Remarcăm realitatea contemporană a unei astfel de situații pentru foarte mulți oameni. Nu valorile credinței creștine, nu libertatea sunt coordonatele care il fac pe om să fie ceea ce este prin firea sa după chipul și asemănarea cu Dumnezeu, ci constrângerea juridică, socială, materială sau de altă natură îl fac să se integreze social, să devină disciplinat și să accepte statutul social. Este o consecință firească pentru toți aceea care au uitat de Dumnezeu (deși Dumnezeu nu uită de nici un om), și care trăiesc în egoism și material și în tot ceea ce înseamnă neautentic existențial.

Remarcăm în această scurtă prezentare că teoriile filosofice pot fundamenta atât o doctrină despre stat şi societate cu caracter totalitar, aşa cum se întâmplă în cazul lui Hobbes, cu consecinţa negării valorilor morale şi raţionale ce caracterizează în mod natural fiinţa umană sau o teorie care să încerce o construcţie democratică a societăţii prin recunoaşterea calităţilor naturale, raţionale şi morale ale omului şi implicit recunoaşterea drepturilor subiective individuale şi naturale, teoretice susţinută de John Locke şi de Jean Jaques Rousseau.

O altă problemă care reprezintă interes şi pe care ne propunem să o analizăm într-un alt articol în legătură cu această doctrină se referă la înţelesurile şi semnificaţiile reliefate de gândirea teologică ortodoxă şi de filosofia contemporană asupra conceptelor de „stare de natură” şi „stare socială a omului”.

Există totuşi un element comun pe care îl putem identifica atât în gândirea lui Hobbes, cât şi concepţiile filosofice ulterioare. Hobbes, punând accentul pe ceea ce doresc indivizii să fie societatea, renunţă la a analiza ceea ce *este* aceasta pentru a se opri asupra a ceea ce *trebuie* să fie. Această distincţie în gândire, între ceea ce este şi ceea ce trebuie să fie, se va prelungi în toate filosofiile ulterioare, dintre care amintim filosofia kantiană, hegeliană sau chiar marxistă. Într-o astfel de concepţie, filosofii au în vedere mai mult viitorul decât prezentul. Acesta din urmă nu mai este decât un pretext pentru a defini ceea ce trebuie să fie.

O contribuţie importantă în acest sens o are filosofia kantiană, care, în opera fundamentală a filosofului de la Königsberg, „Critica raţiunii practice”, face din acel *trebuie* un concept fundamental. Se cunoaşte însă că, până la urmă, vizionarismul social a fost un eşec. Dezvoltarea societăţii umane pe termen lung este imprevizibilă, iar ideea de progres nu corespunde unei construcţii reale care să fie evidenţiată în orice moment al evoluţiei istorice sociale. Referitor la acest aspect, ne propunem într-un alt studiu să evidenţiem limitele contemporane ale celebrei formule hegeliene: „Istoria este progresul omenirii în conştiinţa libertăţii”.

IV John Locke și concepția sa despre libertatea, legitimitatea consensului şi supremaţia dreptului

Conceptele fundamentale ale filosofiei sociale susţinute de John Locke (1632-1704) unul dintre cei mai mari gânditori europeni și întemeietor al empirismului în filosofie, sunt libertatea şi egalitatea care, în concepţia filosofului, fac parte din natura umană. Relaţiile dintre oameni în starea de natură sunt relaţii de forţă, dar dreptul nu este o expresie a acestor relaţii, ci reprezintă legătura dintre o fiinţă liberă cu o altă fiinţă liberă, raport ce realizează în egalitate. Aceste relaţii se constituie în mod natural înaintea oricărei convenţii care să ducă la constituirea societăţii civile. Pentru Locke există o societate naturală înaintea oricărei societăţi civile. În acest fel, filosoful continuă ideea aristocratică, şi anume aceea a omului ca fiinţă socială, dimensiune naturală a acestuia. Dacă omul nu ar avea în sine chemarea spre asociere cu ceilalţi oameni, ca dar natural, societatea civilă nu ar putea să se constituie. Prin urmare, a existat un drept natural, nescris, anterior dreptului pozitiv specific societăţii civile. Principalul element al acestui drept este libertatea. Dreptul de a fi liber constituie fericirea omului şi el se concretizează în posibilitatea sa de a poseda bunuri. În acest fel, dreptul de proprietate reprezintă un alt element important al dreptului natural. În concepţia filosofului, acest drept este absolut, iar conservarea şi apărarea lui este esenţială pentru existenţa omului atât în stare naturală, cât şi în stare socială. Este important să precizăm că pentru John Locke proprietatea se întemeiază pe muncă.

Gândirea lui John Locke se deosebeşte în această privinţă de filosofia lui Hobbes, care susţinea că problema centrală în societate este puterea. *Pentru Locke, problema esenţială nu mai este guvernământul, ci instituirea unei civilizaţii bazate pe reguli şi a unui sistem legislativ care să ducă la o bună organizare administrativă şi să limiteze puterea discreţionară a statului.*

Este necesar, afirmă Locke, un guvernământ al proprietarilor cărora trebuie să li se lase toată libertatea pentru a realiza prosperitatea lor şi a societăţii în care trăiesc. Filosoful se ridică împotriva autorităţii arbitrare a suveranului, considerând-o ca inacceptabilă. Totul trebuie să fie întemeiat pe reglementări fundamentale, raţionale, liber consimţite, care, la rândul lor, să decurgă dintr-un principiu suveran, respectiv „*toleranţa*”: „În chestiunea libertăţii de conştiinţă, care de câţiva ani a fost aşa de mult discutată printre noi, lucru care a încurcat cel mai rău chestiunea, a înfierbântat disputa şi a mărit animozitatea, a fost, gândesc eu, faptul că ambele părţi şi-au exagerat cu acelaşi zel şi la fel de greşit pretenţiile, una dintre părţi predicând absoluta putere, iar cealaltă cerând o libertate universală în chestiunile de conştiinţă, fără a stabili care sunt lucrurile cu îndreptăţire la libertate şi fără a arăta care sunt graniţele impunerii şi ale supunerii”[8].

Necesitatea existenţei legilor este vitală pentru existenţa societăţii şi pentru supravieţuirea comunităţii: „Dacă nu va fi dirijată de anumite legi, iar membrii săi nu vor accepta să respecte o anumită ordine, nici o societate – oricât de liberă ar fi sau oricât de lipsită de importanţă ar fi ocazia pentru care a fost constituită, nu va putea să subziste sau să se menţină unită, ci se va destrăma şi sfărâma în bucăţi”[9]. Spre deosebire de Hobbes, Locke consideră că starea de natură a omului are unele caracteristici care o apropie de societatea civilă şi care face posibilă trecerea. Important de subliniat faptul că, în concepţia filosofului, „statul natural este un stat raţional, natural şi prelegal”. Statul natural este raţional pentru că prin raţiune îşi reglează viaţa în limite suportabile, astfel că aici domină libertatea şi egalitatea. Este natural pentru că oamenii posedă câteva drepturi în conformitate cu raţiunea, ca legea naturală: legalitatea, egalitatea, dreptul la prosperitate şi dreptul patern sunt printre cele mai importante. Statul natural este prelegal pentru că aici domină justiţia privată. Acest drept al justiţiei private înseamnă, în esenţă, reciprocitatea necesară a comportamentelor umane, dar şi validitatea dreptului fiecărui individ la apărarea sa. În esenţă, în concepţia filosofului, statul natural este bazat în mod deosebit pe concepte morale cu valabilitatea universală şi intangibile şi, totodată, este un stat al păcii sociale.

John Locke consideră că trecerea la societatea civilă a avut loc în urma unui consens general, pentru că oamenii au dorit un maxim de securitate şi libertate. Trecerea de la Statul natural la Statul civil s-a realizat în baza unui *contract* care se bazează pe principiile consimţământului comun şi al liberei asocieri. Este important de a preciza că, în concepţia lui Locke, obiectul contractului social este garanţia drepturilor naturale, şi nu suprimarea lor în favoarea suveranului, aşa cum a gândit Hobbes. De altfel, singurul drept natural pe care asociaţii îl pun la dispoziţia societăţii civile este acela de a face dreptate, de a pedepsi. Puterea suveranului este în excelenţă una pur juridică şi limitată. Această teorie considerată a fi profundă şi democratică de către majoritatea autorilor se regăseşte şi în doctrina modernă a statului liberal şi a constituţionalismului democratic[10].

Apreciază John Locke că, „oamenii fiind liberi de la natură, egali şi independenţi, nimeni nu-i poate scoate din această stare pentru a fi supuşi puterii politice a altuia fără propriul lor consimţământ prin care ei pot conveni cu alţi oameni de a se uni în societate pentru conservarea lor, pentru siguranţa lor mutuală, pentru liniştea vieţii lor, pentru a profita în linişte de ceea ce le aparţine în mod propriu şi pentru a fi mai bine la adăpost de insultele celor care vor să le facă rău"[11]. „Puterea judiciară", concept folosit de Locke, dar care corespunde noţiunii de putere politică, este subdivizată în trei componente: *puterea legislativă*, care are rolul de a determina faptele ce încalcă regulile de convieţuire şi pedepsele corespunzătoare, *puterea executivă*, care are menirea de a executa în concret legile emise de puterea legislativă şi *puterea confederativă*, care exercită puterea statului în raport cu celelalte state.

Subliniem ideea susţinută în mod consecvent de Locke potrivit căreia puterea judiciară, care, în gândirea filosofului, se identifică cu puterea politică, nu poate fi absolută, ci trebuie să aibă limite. Astfel, contractul social care legitimează puterea politică poate fi denunţat dacă cei care deţin o astfel de autoritate nu se achită de obligaţia asumată. Scopul oricărei puteri politice trebuie să fie, în concepţia lui Locke, conservarea vieţii, a libertăţii şi a bunurilor. Dacă acest scop nu este respectat, guvernul va intra în conflict cu societatea civilă şi se va reveni la starea naturală pe care contractul social voia să o depăşească. Este, de fapt, aplicarea unui principiu juridic valabil pentru orice contract, şi anume: în ipoteza când una dintre părţi nu respectă clauzele asumate, cealaltă parte nu mai este considerată ca fiind legată de prevederile contractului.

O altă deosebire faţă de gândirea lui Hobbes este aceea că, prin instituirea puterii politice, poporul nu renunţă la partea sa de suveranitate. John Locke precizează că dacă puterea politică va confisca în favoarea sa drepturile naturale ale poporului, acesta nu mai este ţinut de contractul încheiat şi va putea recurge chiar la forţă pentru a înlocui pe cei care guvernează. Promotor al ideii de justiție, Locke recunoaște totuşi dreptul guvernanţilor la constrângere juridică în limitele legii pentru ca membrii societăţii civile să respecte regulile stabilite pentru atingerea binelui comun.

În opina noastră, John Locke este printre primii gânditori care legitimează revoluţia, ceea ce, în concepţia filosofului, înseamnă denunţarea contractului social de către popor în cazul în care guvernanţii îşi exercită în mod discreţionar puterea sau confiscă în favoarea lor drepturile naturale sau exercitarea puterii nu are ca scop binele comuni, ci binele guvernanţilor. Pentru a nu se ajunge aici, Locke acordă o importanţă majoră *„persoanei"* care poate să asigure şi să garanteze echilibrul dintre părţi, respectiv între popor, ca deţinător al drepturilor naturale, la libertate, egalitate şi proprietate, iar pe de altă parte, guvernanţi, învestiţi prin contractul social cu exercitarea puterii politice în scopul garantării acestor drepturi: acesta este *judecătorul*.

Pentru John Locke limita puterii politice este dată de însăşi drepturile naturale ale oamenilor pentru apărarea cărora ea a fost instituită. Pentru Locke societatea politică identificabilă cu statul social nu este decât produsul unei renunţări parţiale şi provizorii a oamenilor la starea lor naturală în interesul unei justiţii mai bine organizate şi a unei puteri mai eficace. Puterea politică rămâne tot timpul limitată de drepturile naturale.

Scopul statului nu poate fi altul decât acela al asigurării libertăţii şi egalităţii individuale, pentru fiecare membru al societăţii, dar şi garantarea legalităţii. Pentru a justifica existenţa şi a aduce pacea socială, statul trebuie să fie just. Este important de a sublinia că, în concepţia lui John Locke, puterea politică nu este legitimată prin ea însăşi, ci numai prin valorile morale pe care le apără şi în raport de care îşi exercită atribuţiile. Astfel spus, nu legea este cea care legitimează puterea, ci scopul moral al acesteia. Problema puterii este o problemă de morală.

Scopul întregii construcţii teoretice în domeniul politicii este acela al limitării puterii care să favorizeze şi nu să împiedice libertatea individuală. Locke susţine teoria separaţiei puterilor în stat ca şi garanţie a evitării arbitrariului în exercitarea puterii statale. Aşa se face că „scopul său fundamental este ceea ce numim astăzi – îmblânzirea puterii: scopul pentru care oamenii aleg şi autorizează un legislativ este crearea legilor şi stabilirea regulilor ca pietre de hotar şi paveze ale bunurilor tuturor membrilor societăţii pentru a limita puterea şi a modera dominaţia oricărui grup sau membru al societăţii"[12].

Problematica analizată de marele filosof este o importantă deschidere teoretică a ceea ce reprezintă dimensiunea complexă a raporturilor dintre societate şi stat, pe de o parte, iar pe de altă parte, individul uman. Remarcăm că, în opera sa, Locke pune accentul pe om ca titular al drepturilor naturale şi, prin urmare, în relaţia acestuia cu societatea şi statul are un rol dominant, celelalte subiecte ale relaţiei având o poziţie recesivă, chiar subordonată individului uman.

Note:

[1]H. Hoffding, *Histoire de la philosophie moderne,* Paris, 1924, p. 276).

[2]N. Popa, I. Dogaru, Ghe. Dănişor, D.C. Dănişor, *Filosofia dreptului. Marile curente*, Ed. All Beck, Bucureşti, 2002, p. 153.

[3] N. Popa, I. Dogaru, Ghe. Dănişor, D.C. Dănişor*, op. cit.,* p. 152-154.

[4]G. del Vecchio, *Lecţii de filozofie juridică*, Ed. Hamangiu, Bucureşti, p. 85.

[5] N. Popa, I. Dogaru, Ghe. Dănişor, D.C. Dănişor*, op. cit.,* p. 156.

[6]Thomas. Hobbes, *Leviathan*, Ed. Ştiinţifică şi Pedagogică, Bucureşti, 1960, p. 177.

[7] *Ibidem*, p. 76-77.

[8]John Locke, *Eseu despre toleranţă*, în *Fundamentele gândirii politice moderne*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 65.

[9]*Ibidem*, p.65.

[10] N. Popa, I. Dogaru, Ghe. Dănişor, D.C. Dănişor*, op. cit.*, p. 167.

[11]John Locke, *op. cit.,* p. 89.

[12]*Ibidem*, p. 189.

Populaţia judeţului Muscel în epoca fanariotă

conf. univ. dr. habil. Claudiu NEAGOE, Universitatea din Piteşti

Spre deosebire de secolele anterioare, veacul al XVIII-lea se dovedeşte a fi mult mai bogat în surse istorice cu caracter demografic, care ne permit să urmărim, în linii generale, evoluţia populaţiei Ţării Româneşti[1], pe de-o parte, dar şi evoluţia populaţiei judeţului Muscel, pe de altă parte.

La cumpăna dintre secolele XVII şi XVIII, între cele 23 de târguri şi oraşe consemnate pe *Harta Valahiei*, tipărită de către stolnicul Constantin Cantacuzino, la Padova, în anul 1700, apărea menţionat şi oraşul Câmpulung[2]. Din cele 526 de sate care apar pe harta stolnicului Cantacuzino, 21 se aflau în judeţul Muscel[3]. Le enumerăm aici în ordine alfabetică: Bădeni, Băileşti, Berivoieşti, Boteni, Călineşti, Ciumeşti, Corbi, Dragoslavele, Goleşti (sat cu conac boieresc), Jupâneşti, Leordeni (sat cu conac boieresc), Miceşti, Nămăeşti, Piscani, Pitroşani, Ratovoeşti, Rucăr, Stăneşti, Tămăşeşti, Văleni, Vlădeni. Neîndoielnic, stolnicul Constantin Cantacuzino a ales să consemneze pe harta sa cele mai importante aşezări rurale, foarte probabil pe cele pe care le-a cunoscut în mod direct, în timpul călătoriilor sale prin ţară, sau despre care acesta a citit în hrisoavele şi cărţile aflate în păstrarea cancelariei domneşti. Prin urmare, numărul satelor din judeţul Muscel era mult mai mare. După unele opinii, la mijlocul secolului al XVIII-lea ar fi existat circa 163 de sate muscelene[4].

Potrivit unui „raport" austriac, întocmit la 31 iulie 1737 şi înaintat generalului-maior Gyllani, comandantul trupelor imperiale, care tocmai invadaseră Ţara Românească[5], oraşul Câmpulung număra, la vremea aceea, 1 000 de familii[6], respectiv între 3 000 şi 5 000 de suflete[7], iar judeţul Muscel număra 5 000 de familii de contribuabili[8], respectiv circa 25 000 de suflete, aceasta dacă aplicăm coeficientul demografic 5[9]. Deoarece nu cunoaştem numărul acelora care nu plăteau bir (boieri, clerici, slujbaşi domneşti, slujitori militari), nu putem aprecia la cât s-a ridicat populaţia totală a judeţului Muscel în 1737.

Din *Catagrafia judeţului Muscel*, realizată în anul 1774, pe timpul administraţiei ruse în Ţara Românească, aflăm că la vremea aceea judeţul era împărţit în două plaiuri (Nucşoara şi Dâmboviţa) şi cinci plăşi (Râul Doamnei, Bratia-Bughia, Dealul, Cârcinovul, Argeşelul). În Muscel existau 91 de sate (31 de sate de moşneni, 32 de sate mănăstireşti şi 28 de sate boiereşti)[10] şi oraşul Câmpulung[11]. În cele şapte subunităţi administrative ale judeţului Muscel au fost identificate 2 922 de case (gospodării), iar la Câmpulung au fost înregistrate 320 de case în cele 14 mahalale şi respectiv 310 case (gospodării) pe moşiile oraşului. Prin urmare, judeţul Muscel număra 3 552 de case (gospodării). Editorii acestei catagrafii din 1774 au estimat, „ţinând seama de mărimea unei liude", că Judeţul Muscel număra 19 500 locuitori, iar oraşul Câmpulung circa 2 300 locuitori[12]. În ceea ce ne priveşte, credem că oficialităţile ruse din Ţara Românească au folosit termenul de *liudă* cu sensul de cap de familie şi nu cu sensul de unitate impozabilă colectivă[13]. Prin urmare, oraşul Câmpulung a avut, la 1774, 732 de familii, respectiv aproximativ 3 660 locuitori[14], iar judeţul Muscel 3 815 de familii, respectiv 19 075 de locuitori (aceasta dacă înmulţim numărul familiilor cu 5 – coeficientul demografic sau numărul mediu de locuitori într-o casă, acceptat, în mod convenţional, de către istorici[15]).

O hartă austriacă a Valahiei, datând din anii 1788-1789, consemna faptul că oraşul Câmpulung ar fi avut, în vremea aceea, circa 100 de gospodării, aşadar în jur de 500 de suflete[16]. Însă, potrivit unei „catagrafii austriece" a Ţării Româneşti, întocmită între anii 1790-1791, aflăm că oraşul Câmpulung număra vreo 340 de case, respectiv în jur de 1700 de suflete[17]. Comparând această statistică cu cea din anul 1774, putem observa o scădere cu 46% a populaţiei câmpulungene, într-un interval de 17 ani. Această situaţie se explică prin faptul că, adeseori, în timp de război, oraşele erau primele care se depopulau.

Potrivit unei catagrafii întocmită de administraţia rusă, în 1810, la Câmpulung ar fi existat 469 de case, 525 familii şi 2

Bâlciul de Sf. Ilie, Câmpulung, 1902 (Colecția de cărți poștale ing. Gh. Chița)

Orașul Câmpulung, Sebastian Munster, 1545

031 de locuitori[18]. Opt ani mai târziu, pe timpul domnitorului fanariot Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818), judeţul Muscel era împărţit, potrivit *Istoriei* lui Dionisie Fotino, în 2 plaiuri (Dâmboviţa şi Nucşoara) şi 6 plăşi (Argeşul de sus, Râul Doamnei, Brătianu Buga de sus, Argeşul de jos, Dealul şi Cârcinovul)[19]. Existau 121 de sate, iar oraşul Câmpulung era împărţit în 13 mahalale. În judeţul Muscel trăiau 6 291 familii[20], aşadar o populaţie totală de 31 455 suflete. La 1830, potrivit *Topografiei* doctorului Constantin Caracaş, judeţul Muscel număra circa 35 000 de locuitori, iar oraşul Câmpulung între 8 000 şi 10 000 de locuitori[21].

În concluzie, putem spune că cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a constituit o perioadă de regres pentru populaţia judeţului Muscel şi a oraşului Câmpulung. În schimb, în primele decenii ale secolului al XIX-lea asistăm la o redresare semnificativă din punct de vedere demografic.

Note:

1 Claudiu Neagoe, Marin Toma, *Ţările Române în epoca fanariotă*, Bucureşti, Editura Ars Docendi, Bucureşti, 2018, p. 53-56.

2 Constantin C. Giurescu, *Harta stolnicului Constantin Cantacuzino. O descriere a Munteniei la 1700*, în „Revista Istorică Română”, XIII, fasc. I, 1943, p. 14.

3 *Ibidem*, p. 18.

4 Melentina Bâzgan, *Judeţele Ţării Româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Cartea Universitară, 2004, p. 165 şi p. 167-170.

5 Claudiu Neagoe, *Câmpulung, 1737*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria Istorie”, tom. X, 2001, p. 182.

6 Şerban Papacostea, *Populaţia Ţării Româneşti în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în „Studii. Revistă de Istorie”, tom. 19, nr. 5, 1966, p. 935.

7 Claudiu Neagoe, *Evoluţia demografică a oraşului Câmpulung-Muscel (secolele XIV-XVIII)*, în „Argesis. Studii şi comunicări – seria Istorie”, tom. XIII, 2004, p. 208, nota 68.

8 Şerban Papacostea, *op. cit.,* p. 937.

9 Claudiu Neagoe, *art. cit.,* în loc. cit., p. 208.

10 Florina Mohanu, Ioan Hera-Bucur, *Catagrafia judeţului Muscel din 1774*, în „Revista Arhivelor”, nr. 3, 1992, p. 328.

11 Oraşul era organizat în 14 mahalale: Scheilor, Biranilor, Valea, Sfânta Marina, Sfântul Nicolae, Bradului, Popa Savu, Marginea, Târgului, Popa Stoica, Popa Iane, Sfântul Gheorghe, Malului şi Viţicheştilor (*Ibidem*).

12 *Ibidem*, p. 329.

13 După cu bine se ştie, sistemul fiscal al liudei a fost introdus în Ţara Românească de către Alexandru Ipsilanti (1774-1782); o liudă cuprindea între 1 şi 3 birnici (*Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar*, coordonatori: Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura RSR, 1988, p. 280). În primele decenii ale secolului al XIX-lea, numărul indivizilor dintr-o liudă a crescut la 5 (Pavel Gavrilovici Divov, *Scurte însemnări despre Ţara Românească. cu privire la numărul populaţiei, venituri, dări, fertilitatea şi comerţul acestei ţări (1808)*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Şerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia (secretar de volum), redactor responsabil: Paul Cernovodeanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2004, p. 439) şi chiar până la 7-12 birnici (William Wilkinson, *Relaţiile despre principatele Ţării Româneşti şi Moldovei ‹1820›*, în *Călători străini despre Ţările Române în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 616).

14 Într-un articol şi un studiu mai vechi găsisem de cuviinţă să înmulţesc cu 3 numărul total de case, înregistrat pentru oraşul Câmpulung, la 1774, rezultând astfel o populaţie de 2 196 de suflete; Claudiu Neagoe, *art. cit.*, în loc. cit., p. 209; Idem, *Din vremea lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774-1782)*, în volumul *Modele culturale şi realităţi cotidiene în societatea românească (secolele XV-XIX)*, coordonator: Cl. Neagoe, Bucureşti, Editura Ars Docendi, 2009, p. 186.

15 Ştefan Ştefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Bucureşti, Editura Facla, 1974, p. 132; vezi şi la Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Elemente de demografie istorică în evoluţia oraşului Târgovişte*, în „Valachica. Studii şi materiale de istorie şi istoria culturii”, vol. IX, Târgovişte, 1977, p. 191.

16 Constantin Şerban, Victoria Şerban, *Oraşul Câmpulung şi împrejurimile sale oglindite într-un manuscris inedit din sec. al XVIII-lea*, în „Studii şi comunicări. Muzeul din Câmpulung”, vol. II, 1982, p. 93.

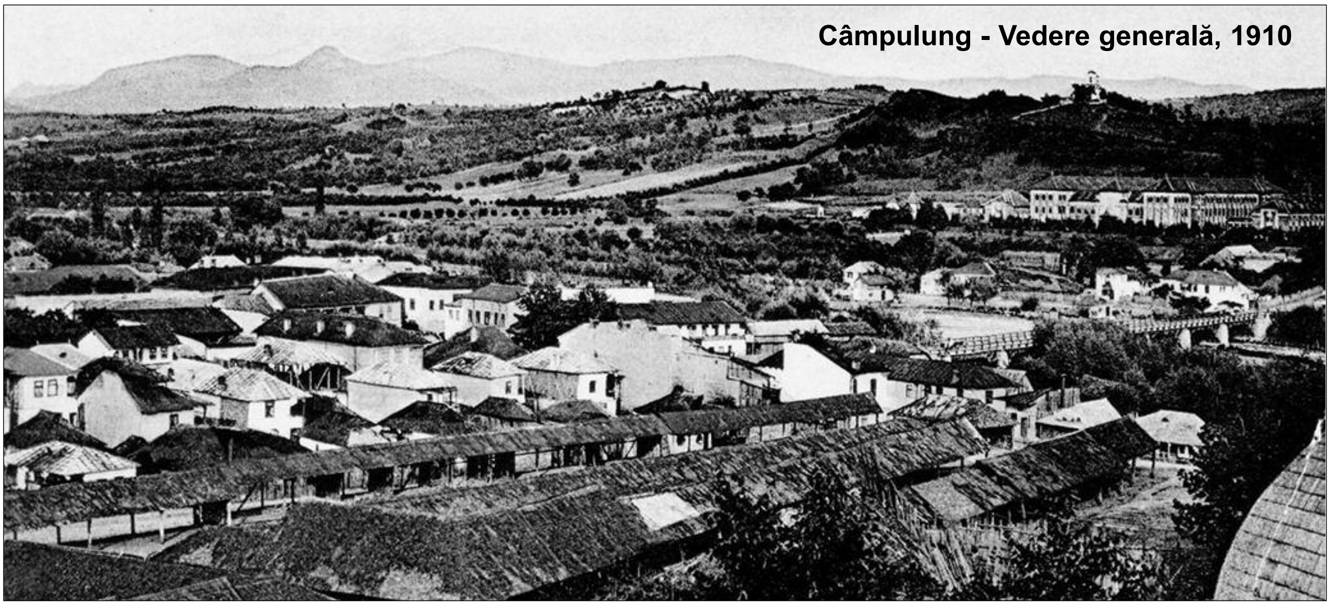
17 Idem, *Noi contribuţii privind populaţia oraşului Câmpulung-Muscel (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Studii şi comunicări. Muzeul din Câmpulung”, vol. IV, 1987, p. 192.

18 *Câmpulung-Muscel, ieri şi azi. Istoria oraşului*, volum elaborat de Gheorghe Pârnuţă (coordonator), Ion Hurdubeţiu, Flaminiu Mârţu şi Nicolae Nicolescu, Câmpulung-Muscel, 1974, p. 43.

19 Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti şi a Moldovei*, traducere din greceşte de George Sion, Bucureşti, Editura Valahia, 2008, p. 556.

20 *Ibidem*, p. 557.

21 Constantin Caracaş, *Topografia Ţării Româneşti*, ediţie bilingvă, îngrijită de Georgeta Filitti, cuvânt-înainte de Danae Stambouli, Bucureşti, Editura Omonia, 2018, p. 195.

Câmpulung - Vedere generală, 1910

Sănătatea populaţiei - preocupare a Primăriei Piteşti în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea

prof. Elena ŞTEFĂNICĂ

Vremurile pe care le trăim sunt deosebit de dificile, trăim izolaţi în propriile noastre locuinţe, sub ameninţarea unui duşman invizibil şi atotputernic: coronavirus! Ni se pare că suntem singurii care traversăm aceste vremuri grele!

O scurtă cercetare a istoriei însă ne relevă faptul că, periodic, comunităţile s-au confruntat cu probleme de sănătate, cu catastrofe naturale (inundaţii, cutremure, incendii etc.), mai grave sau mai puţin grave, pe care însă le-au depăşit şi care au constituit învăţăminte pentru omenire.

În opinia istoricilor, una dintre cele mai mari urgii a fost epidemia de ciumă, de la jumătatea secolului al XIV-lea, despre care au rămas remarcabile însemnări, în operele unor autori din întreaga Europă. Să nu uităm că ciuma este cea care a marcat, şi ea, destinul celor doi îndrăgostiţi celebri din literatura universală, Romeo şi Julieta[1].

Pretextul scrierii unei capodopere a literaturii universale din perioada Renaşterii, "Decameronul", a lui Giovanni Boccaccio, este, de asemenea, marea ciumă, de la Florenţa, despre care autorul, în prefaţa la opera menţionată, ne relatează: "Spun, aşadar, că se împliniseră o mie trei sute patruzeci şi opt de ani de la prea-rodnica întrupare a Fiului lui Dumnezeu, când, în cinstita şi măreaţa cetate a Florenţei, mai mândră ca oricare alta dintre cetăţile Italiei, s-a încuibat ciuma cea ucigătoare, care, prin mijlocirea stelelor, sau poate din cauza faptelor noastre mişeleşti, trimisă fiind spre îndreptare asupra muritorilor de către dreapta urgie a Celui de Sus, prinzând a bântui cu câţiva ani înainte în părţile de răsărit, după ce curăţise locul de mari mulţimi de oameni, călătorind din loc în loc fără să se oprească, ajunse a se lăţi cumplit şi către soare-apune. Împotriva ei se dovediră neputincioase şi înţelepciunea, şi prevederea omenească (....). Ceea ce învârtoşa puterea acestei molimi era că boala se întindea de la bolnavi la sănătoşi întocmai cum se întinde focul când întâlneşte în calea lui ceva uscat ori unsuros"[2]. Şi descrierea talentatului autor continuă, în acelaşi spirit deosebit de realist, zugrăvind tablouri ale acestei grozăvii, între care se pot stabili multiple similitudini cu situaţia actuală!

Nu îmi propun să trecem în revistă toate operele literare influenţate de marile dezastre sau să analizăm cauzele şi consecinţele marilor epidemii, ci să descoperim, din arhive, încercările prin care au trecut piteştenii în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea şi măsurile luate de autorităţi pentru a limita efectele acestora, în contextul mijloacelor şi mentalităţilor acelor vremuri. Pentru scrierea acestui material am valorificat însemnările mai vechi, din arhive, culese de-a lungul timpului şi pe care le-am descoperit cu mare bucurie, încercând să onorez invitaţia de a scrie un articol pentru cititorii revistei "Restituiri".

Primăriile oraşelor, inclusiv cea a oraşului Piteşti, încep să se implice în rezolvarea unor probleme ale locuitorilor, inclusiv de sănătate publică, în urma adoptării Regulamentelor Organice[3].

Prin Regulamentele Organice sunt fixate atribuţiile sfatului orăşenesc, numit ”maghistratul oraşului”, pe plan administrativ, economic şi fiscal (se prevedea inclusiv dreptul de a folosi o parte din veniturile oraşului pentru rezolvarea diverselor probleme) şi sunt organizate unele servicii publice de strictă necesitate (pompieri, alimentare cu apă, serviciile medicale şi farmaceutice, de stare civilă etc.), igiena publică (cimitirele şi industriile insalubre sunt scoase în afara oraşelor).

Astfel, în 1834 erau pe ordinea de zi a oficialităţilor organizarea lazaretelor pentru bolnavii de holeră, strângerea unei sume de bani necesare retribuirii unui doctor angajat pentru nevoile oraşului, măsurile împotriva incendiilor şi cumpărarea de case pentru nevoile „maghistratului”[4].

În 1835 se înregistrează un ordin al prefecturii care interzice practicarea medicinii empirice[5] şi sunt luate măsuri împotriva negustorilor care vând zarzavaturi stricate, acelor care vând carne la preţuri mai mari decât cele stabilite, dar şi împotriva ... porcilor care sunt lăsaţi liberi[6]. De asemenea, nu lipsesc măsurile referitoare la dotarea cu mobilier a şcolii din oraş şi cele pentru înfrumuseţarea oraşului prin lărgirea străzilor, construirea de cişmele şi se fac eforturi pentru angajarea unui doctor[7].

În anul 1836, pentru sănătatea locuitorilor se interziceau consumul şi comerţul cu fructe crude şi erau luate măsuri pentru păzirea câinilor turbaţi[8].

Documentele din 1837, din Fondul *Ocârmuirea judeţului Argeş*, relevă preocupări pentru stabilirea străjii de noapte în Piteşti, aducerea de piatră cubică pentru pavarea străzilor, vânzarea pâinii şi procurarea lumânărilor pentru iluminat, articole de primă necesitate pentru orice piteştean[9]. De asemenea, se făceau eforturi pentru amenajarea unui spital în Piteşti şi pentru a descoperi cauza "deceselor repetate" din cartierul Niculceşti.

Din studierea fondului Primăriei Piteşti, imaginea asupra vieţii cotidiene a oraşului este întregită prin descoperirea eforturilor pe care le făceau oficialităţile pentru aprovizionarea cu pâine şi carne la preţuri fixe, prin contracte stabilite de comună cu brutarii şi măcelarii din oraş. De asemenea, continuă preocuparea pentru amenajarea unui spital în Piteşti, pentru regularizarea Argeşului şi pentru prevenirea incendiilor[10].

Pentru anul 1838 am reţinut listele lunare cu preţurile produselor de pe piaţa oraşului[11]. La nivelul ocârmuirii era în desfăşurare evidenţa populaţiei, alcătuindu-se „listele cu cei ce intră şi ies din oraş”, precum şi acţiunea de măturare a coşurilor din judeţ pentru evitarea incendiilor[12]. De asemenea, o preocupare nelipsită a oficialităţilor este asigurarea hranei şi a sănătăţii deţinuţilor, în fiecare an existând un raport despre această situaţie.

În anul 1839, Piteştiul avea deja un doctor, pe Iosif Beneş, care reclamase primarului că ucenicii de la spiţerie lucrează fără nici un control asupra medicamentelor[13].

Războiul Crimeii se încheiase în 1856, Piteştiul încartiruise soldaţi austrieci (1854-1856) şi în 1856 au început să apară reclamaţii care vizau repararea caselor ocupate de trupele austriece[14].

În anul Unirii Principatelor, pe plan edilitar, oficialităţile locale erau preocupate de problema apei potabile, de întocmirea planului oraşului, pentru care a fost angajat un inginer austriac, şi se plantează arbori pe strada Podului[15].

Anul 1860 este unul cu proiecte ambiţioase, de mare importanţă nu numai pentru piteşteni, ci şi pentru argeşeni în general. Astfel, Consiliul comunal discută despre găsirea unui teren pentru spitalul orăşenesc, despre construirea unei şcoli de fete, precum şi despre concesionarea unor terenuri pentru construirea căilor ferate[16]. Între timp, continuă în Piteşti demolarea clădirilor insalubre, se înfiinţează o fabrică nouă (Fabrica de oţet a lui Scarlat Tor) şi se înfiinţează un birou de asigurări împotriva focului, al societăţii „Phoenix"[17].

În 1864 se înmulţesc legile care vizează organizarea oraşului. Astfel, se înfiinţează Garda naţională şi se adoptă o Lege a comunelor. Funcţionarii primesc şi ei un cod de sarcini şi obligaţii precise şi se instaurează controlul sanitar al alimentelor ce se vând pe piaţa oraşului.

Măsuri profilactice pentru combaterea holerei s-au înregistrat în 1866, pentru că „holera există şi seceră grozăvii în cea mai mare parte în România de dincolo de Milcov"[18]. Aceste măsuri erau recomandate de directorul general al serviciului sanitar, dr. Polizu, şi constau în: vizita preventivă a medicului, salubritatea oraşului. În articolul 1 al recomandărilor apărute în „Monitorul Oficial" nr. 182/1865 se spunea: „oamenii care trăiesc regulat, care se culcă devreme, care nu mănâncă cărnuri, peşte şi poame crude, ci bucate fierte, calde, în câtăţime moderată, care trăiesc în case luminate şi bine aerisite sunt mai puţin expuşi la holeră". Primele măsuri până la venirea medicului erau prezentate în art. 10: „bolnavul cată să se culce în pat şi să-şi puie pe pântece muştar sau foi de tutun muiate în rachiu şi presărate cu piper şi în urmă cărămizi calde ori alte oblojituri calde şi să i se dea să bea ceai de ismă ori cafea cu rachiu ori cu rom, ori ceai rusesc cu rom. Bolnavul să se acopere bine ca să asude"[19].

Starea de sănătate a populaţiei este preocuparea constantă a oficialităţilor. În 1867 primarul i-a cerut comisarului comunal „tabloul lunar al locuitorilor din comuna Piteşti pe luna ianuarie". Tabloul era: „bolnavi vechi 46"; „bolnavi noi 38", „total bolnavi 84. Morţi 32, rămaşi bolnavi 11"[20].

În 1868 sunt adoptate o serie de regulamente de către Consiliul comunal Piteşti şi anume: „Regulament pentru introducerea străinilor în Comuna Piteşti"; „Regulament pentru damele prostituate" şi „Regulament la drepturile şi datoriile servitorilor de ambe sexe, de orice rit şi condiţiune din comuna Piteşti vis-a-vis de Comună şi stăpânul lor, precum şi ale stăpânilor către servitori şi comună"[21].

Anul 1877, anul izbucnirii războiului de independenţă, cunoaşte şi el o activitate foarte intensă la nivel sanitar. Se construiesc cuptoare pentru fabricarea pâinii necesare armatei şi se iau măsuri pentru igienizarea oraşului şi prevenirea unor epidemii. Aceste măsuri se impuneau cu necesitate în condiţiile aglomeraţiei umane din acel an (pe lângă locuitorii obişnuiţi erau încartiruite trupe ale armatei române şi ruse la care s-au adăugat, pentru scurt timp, şi câteva mii de prizonieri turci). Printre măsurile de igienă se numără: mutarea maghernițelor în piaţa oraşului, întreţinerea fântânilor de utilitate publică, înfiinţarea cimitirului orăşenesc şi interzicerea înmormântărilor la bisericile din oraş[22].

În 1880 se monitorizau bolile existente în oraş şi, conform rapoartelor descoperite, acestea erau: astm, tuberculoză pulmonară, bronşită cronică, febră tifoidă, ramolisment cerebral (sic!), convulsii, meningită, inaniţie, gastroenterecolită, cancer etc.[23]

În 1882 se caută soluţii pentru aprovizionarea cu apă prin introducerea de conducte; în 1883 se cumpără un local pentru construirea unei cazărmi pentru pompieri[24].

Pentru anul 1885 s-au păstrat în documentele de arhivă numeroase măsuri luate de autorităţile din Piteşti pentru asigurarea sănătăţii locuitorilor: informări lunare ale medicului urbei către primar privind starea de sănătate a populaţiei, măsuri de ajutorare a bolnavilor fără venituri, controlul alimentelor din pieţe, dezinfectarea sălilor de clasă în fiecare zi, pentru a se preveni variola, scarlatina, publicarea unor măsuri ale Consiliului sanitar superior împotriva "holerei asiatice"; se interzice tăierea gheţii din heleşteul din spatele Bisericii Greci, pentru "că e încărcat cu materii organice etc."[25]

Încă din 1890 copiii erau vaccinaţi în Piteşti, în Arhivele Primăriei Piteşti fiind documente care "vorbesc" despre condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească un "vaccinator" şi despre calitatea vaccinurilor de pe piaţă[26].

Primarul Nanoescu a propus, la 17 februarie 1891, un împrumut de 100.000 de lei, care trebuia să servească următoarelor proiecte: reconstruirea Târgului din Vale pentru că acest târg „nu se mai poate lăsa în starea în care se găseşte fiind un adevărat focar de infecţiune, deoarece aflându-se nepavat nu se poate nici curăţi şi, în timpul căldurilor verii se produce o exalaţiune foarte vătămătoare, iar în timpul toamnei, când transacţiunile devin numeroase, trecerea numai prin trânsul ajunge aproape imposibilă din cauza nămolului"[27].

Din aprilie 1891 comuna urbană Piteşti decide înfiinţarea unui spital propriu, cu 15 paturi, la care se adaugă 10 paturi subvenţionate de către Eforia Spitalelor. Acesta trebuia să-şi înceapă activitatea în august 1891[28]. Problemele de sănătate ale oraşului în acest an erau: scarlatina[29], care făcuse deja victime pe strada Trivale, şi holera, din iulie 1891[30]. Măsurile de igienă impuse de Primărie erau: "ridicarea gunoaielor, curăţirea curţilor caselor, bragagiul să nu mai pună gheaţă direct în bragă, netolerarea prostituţiei clandestine prin oraş"[31] etc.

Anul 1900 este un an de criză financiară (primar este G. Hagiescu). Pentru redresarea bugetului se fac economii (se reduc salariile funcţionarilor), primarul având în vedere totuşi să nu se dezorganizeze serviciul oraşului[32]. Preocuparea majoră era şi în acest an „găsirea unei societăţi care să se angajeze cu toată lucrarea de a aduce apă în oraş"[33].

Criza financiară continuă şi în 1901, primarul vorbind de „încasări slabe din cauza crizei actuale", în şedinţa din 3 mai 1901. Printre economiile realizate de comună se numără suprimarea a patru posturi de sergenţi de la serviciul poliţiei administrative pentru a se înfiinţa două posturi de agenţi sanitari, care să „ia măsurile necesare la asanarea oraşului, întrucât la Constantinopol s-a ivit un caz de ciumă bubonică"[34]. Deşi în criză financiară, în 1901 se suplimentează fondul pentru asigurarea medicamentelor pentru locuitorii săraci ai oraşului[35].

Şi în anul 1902 piteștenii se confruntă cu o serie de dificultăţi. La 28 noiembrie primarul cere consiliului suplimentarea bugetului primăriei cu cel puţin 1.500 de lei pentru a veni în ajutorul săracilor cu ocazia sărbătorilor Crăciunului, „în timpul unei ierni aşa de grea ca *această*". Un consilier îi atrage atenţia primarului să fie „cât se poate de restrâns" căci, „dacă am căuta ca să dăm ajutoare suficiente de trai tuturor săracilor din oraş nu ne-ar ajunge poate nici

20.000 de lei"[36]. În 1902, Primăria decide înfiinţarea băilor publice în "gârla Abatorului", deoarece "acel mod primitiv de se îmbăia lăsa foarte mult de dorit nu numai din punctul de vedere higienic, dar şi din punctul de vedere al moralităţii publice"[37]. Astfel, pe proprietatea Coculescu, se înfiinţează 24 de cabine de baie, pentru copii, bărbaţi şi femei, oferindu-se doritorilor de igienă: săpun, prosop, cearşaf şi una pereche pantaloni de baie, pentru 25 de bani[38].

Servind tot asigurării igienei şi, deci, sănătăţii populaţiei, Primăria Piteşti adoptă, în 1902, un "Regulament de vânzare a pâinii"[39], care "este liberă în pieţe, în gheretele comunei şi de către cârciumarii clienţi ai brutăriilor; vânzătorii (*debitanţii*) de pâine din pieţe vor fi curat îmbrăcaţi şi vor ţine gheretele în perfectă curăţenie; transportarea pâinii, de la locul de fabricaţie la debitele din pieţe şi din alte localuri, se va face numai cu trăsuri speciale sau coşuri curate şi acoperite cu capace"[40].

Cercetarea documentelor de arhivă din perioada amintită (1834-1914) ne descoperă, pe de o parte, un oraş strălucitor, care petrece la cele mai luxoase săli, iar pe de altă parte, un oraş al săracilor, insalubru, supus nevoilor de tot felul şi care abia reuşeşte să supravieţuiască, apelând la Fondul Milelor sau la alte ajutoare din partea primăriei. Imaginea oraşului sărac transpare foarte plastic dintr-un document al epocii[41]. Se specifică în document: „În privinţa caselor şi bordeielor umede şi rele de locuit, agenţii sanitari să facă vizite cât de des acestor case şi bordeie şi să îndemne pe locuitori a le curăţi şi a le aerisi zilnic; asemenea case şi *bordee* (sic!), după regulamentele comunale, nu mai sunt permise a se construi; însă cele actuale nu se pot dărâma ci trebuie să aşteptăm ca desfiinţarea lor să se facă treptat şi după mijloacele proprietarilor lor"[42].

Condiţiile de locuit, mai ales în casele închiriate, lăsau de dorit, uneori, din punct de vedere al igienei.

Astfel, în 1891, dintr-un raport al *poliţaiului* (sic!) local aflăm că localul de cazarmă închiriat de primărie pentru locuinţa gardienilor de noapte este „cu neputinţă a se locui din cauza igrasiei şi a întunericului, astfel încât în fiecare zi se îmbolnăvesc 2-3 oameni"[43]. În 1898 un consilier arată că oraşul este „în o stare de murdărie revoltătoare", acuzându-l pe primar de proasta administraţie[44].

Şi sănătatea morală a locuitorilor se afla în grija funcţionarilor Primăriei Piteşti. Astfel, în 1898, medicul comunal propune un regulament pentru "privegherea *prostituaţiunei* (sic!) în oraşul Piteşti"[45], iar poliţistul local cere autorităţii comunale închiderea celor două *caffeuri* chantante din oraş, motivând că "ele nu pot fi considerate decât ca localuri de prostituţie clandestină, în care se spoliază tinerii neexperimentaţi, având de consecinţă ruina şi chiar pierderea lor materială, morală şi fizică, provocându-se, adesea, şi diferite scandaluri"[46]. Se hotărăşte închiderea "negreşită" a celor două localuri, de la Hotelul "Dacia" şi de la D. Secărescu, la data de 10 decembrie 1898. Se pare că aceste locuri de distracţie au fost redeschise, pentru că, în 1901 şi 1903, sunt reluate plângerile de către poliţistul local. Pentru redarea mentalităţilor epocii, am păstrat descrierea evenimentelor din documentele vremii. Astfel, în seara zilei de 29 martie 1903, poliţistul a intrat în localul caffé–chantant din „otelul Dacia" şi a ordonat închiderea acestuia şi gonirea din oraş a *fetelor ce cântă în salon,* pentru că este datoria sa să „privegheze asupra localurilor" ca să nu se întâmple "câte o nenorocire" şi să interzică minorilor frecventarea lor[47]. Acţiunea poliţistului este susţinută de prefectul Manolescu pentru că "viciul şi corupţiunea sunt adânc înrădăcinate şi trebuie pus capăt acestei stări de lucruri, în interesul ordinei şi moralităţii publice"[48].

La 3 mai 1903 localul nu era încă deschis, motiv pentru care antreprenorul "Daciei" a adresat el însuşi prefectului şi primarului un memoriu, cerând redeschiderea localului. Argumentele aduse de antreprenor sunt foarte interesante din punctul de vedere al mentalităţilor care existau în Piteşti, la începutul secolului trecut: "din închiderea localului rezultă două inconveniente, destul de serioase pentru comună şi pentru moralitatea publică: în localitate există o garnizoană destul de mare şi sunt o mulţime de ofiţeri neînsuraţi şi, în lipsă de acest local public, cată a-şi găsi asemenea distracţii prin casele particulare ale cetăţenilor, dând naştere la stricări de căsătorii şi la alte scandaluri familiare, la care trebuie să se adauge mulţimea de funcţionari precum şi de studenţi care locuiesc în oraşul acest"; al doilea motiv pentru care localul nu trebuia închis era "pierderea de bani pentru comună"[49].

În cele din urmă, antreprenorului i se permite redeschiderea localului, cu o serie de condiţii: în local nu va mai avea voie nici un minor, fetele să-şi facă vizită medicală săptămânală, localul să fie menţinut în stare de igienă, tariful pe mărfuri se va achita şi, interesant, "se vor informa autorităţile de cei care cheltuiesc în mod risipitor"[50].

Servind aceluiaşi scop, respectiv păstrarea sănătăţii fizice şi morale a locuitorilor oraşului, în anul 1904 se adoptă un nou regulament "pentru supravegherea prostituţiunei în oraşul Piteşti, pe baza modificărilor prevăzute de Ministerul Internelor"[51].

Serviciile existente în oraş erau şi aducătoare de venituri pentru bugetul comunal. Astfel, în şedinţa extraordinară a Consiliului Comunal Piteşti, din 1905[52], a fost dezbătută modificarea bugetului şi, cu acest prilej, s-a hotărât respectarea articolului 39 din *Regulamentul comunal* referitor la plata taxelor prostituatelor către medicul comunal. Acest articol se referea la prevenirea bolilor infecţioase şi prevedea implicarea medicului pentru supravegherea acestui "serviciu" adus unei părţi a populaţiei oraşului. Astfel, pentru o *condicuţă* eliberată unei case de prostituţie taxa era de 2.210 de lei; pentru o *condicuţă* a unei prostituate la domiciliu, taxa se ridica la patru lei; vizita la domiciliu a medicului se taxa cu zece lei, iar cea pentru o femeie care locuia într-o casă de prostituţie era de cinci lei. Onorariul medicului comunal era de 1/3 din taxele încasate, restul servind "acoperirii părţii din cheltuielile cu supravegherea prostituţiei"[53].

În 1910 mai mulţi locuitori reclamă primarului pe un vecin al lor pentru tulburarea liniştii publice. Se arată în reclamaţie[54]: „un evreu cu numele de Zamfir Şerman, de meserie dogar, din strada Sfânta Vineri, nr. 6, prin meseria lui sgomotoasă ne turbură în continuu liniştea de la orele cinci dimineaţa şi de multe ori până la orele nouă şi chiar unsprezece noaptea, în aşa măsură încât noi, vecinii, am ajuns la culmea răbdării toleranţei şi indulgenţei"[55].

La Arhivele Naţionale din Piteşti s-au înregistrat cereri de ajutorare a unor femei sărace: în 1834 se cere „ajutorarea femeii Uţa, soţia răposatului Dincă pescarul, fiind lipsită de mijloace de existenţă"; în 1890 Zamfira Văduva cere ajutor din „Casa Milelor"[56]. O altă cerere aparţine Mariei Teodorescu „de a i se fixa o pensie lunară pentru că este săracă şi are şi o fiică în stare de alienaţiune mintală". Nu se păstrează şi rezoluţia pe care consilierii piteşteni au dat-o acestei cereri[57].

În Piteşti sunt şi femei cu suflet care încheie contracte cu primăria, precum Ilinca Drăguşin Gheorghe, care ia pentru

creştere copilul orfan Ştefan Ilarionescu, „găsit lepădat în ziua de 28 martie 1890, la Biserica Trivale”. Femeii i se acordă douăzeci de lei lunar conform contractului şi douăzeci de lei pentru „scutece şi botez”[58].

Se observă, din scurta enumerare a problemelor cu care s-au confruntat locuitorii Piteştiului, că provocările au existat permanent, că s-au căutat soluţii şi că viaţa îşi continuă cursul său...

Note:

[1]Julieta se sinucide pentru că mesagerul care trebuia să-i spună că Romeo este doar adormit murise de ciumă!

[2]Boccaccio,Gionanni, *Decameronul*, vol. I, Editura Adevărul holding, Bucureşti, 2009, p.8-9.

[3]Regulamentele Organice, primele aşezăminte cu rol constituţional din istoria Principatelor Române, au fost adoptate în timpul ocupaţiei ruse a Principatelor (1828-1834) şi puse în practică la 1 iulie 1831, în Ţara Românească, şi la 1 ianuarie 1832, în Moldova.

[4]Arhivele Statului Piteşti, fond Prefectura (Ocârmuirea) judeţului Argeş, ds. 84,95,96/1835 şi Idem, Fond Primăria Piteşti, ds. 7, 23, 54/1835.

[5]Idem, fond Prefectura (Ocârmuirea) judeţului Argeş, ds. 70/1835.

[6]Idem, fond Primăria Piteşti, ds. 17/1835.

[7]Ibidem, ds. 26, 29/1835.

[8]Ibidem, d. 58 şi 100/1836.

[9]Ibidem, d. 19, 73, 80, 86, 97/1837.

[10]Idem, fond Primăria Piteşti, ds. 1, 4, 10, 11, 34/1837.

[11]Ibidem, ds. 1/1838.

[12]Arhivele Statului Piteşti, fond Prefectura judeţului Argeş, ds. 15/4838 şi 14/1838.

[13]Ibidem, ds. 29/1839.

[14]Ibidem, ds. 1, 2/1856.

[15]Ibidem, ds. 36, 38, 46/1859.

[16]Ibidem, ds. 26/1860, 9, 21/1862.

[17]Ibidem, ds. 21, 8, 23, 24/1862.

[18]Ibidem, ds. 14/1866, f. 1.

[19]Ibidem, f. 5.

[20]Ibidem.

[21]Arhivele Statului, filiala Argeş, fond Primăria Piteşti, ds. 17/1868, f.2.

[22]Ibidem, ds. 28, 29, 20/1877 şi ds. 5, 25, 33, 34, 46/1878.

[23]Ibidem, ds. 35/1880, f. 11.

[24]Ibidem, ds. 32/1881, 17/1882, 10/1883.

[25]Ibidem, ds. 13/1885, f. 6,10,11,19,22, 57.

[26]Ibidem, ds. 19/1890, f. 113.

[27]Ibidem, ds. 10/1891, f. 6.

[28]Ibidem, f. 87.

[29]Ibidem, ds. 6/1891, f. 3.

[30]Ibidem, f. 40.

[31]Ibidem, f. 26, 40.

[32]Ibidem, ds. 16/1900, f. 6.

[33]Ibidem, f. 28.

[34]Ibidem, f. 20.

[35]Ibidem, ds.3/1901, f. 7.

[36]Ibidem, f. 55.

[37]Ibidem, ds. 4/1902, f. 9.

[38]Ibidem.

[39]Ibidem, f. 36.

[40]Ibidem.

[41]Documentul este o decizie a Consiliului comunal Piteşti din 1902 referitoare la casele şi bordeiele insalubre.

[42]Arhivele Statului Piteşti, fond Primăria Piteşti, ds. 3/1901, f. 36, 37.

[43]Ibidem, ds. 10/1891, f. 59.

[44]Ibidem, ds. 7/1898, f. 1.

[45]Ibidem, f. 38.

[46]Ibidem, f. 66.

[47]Ibidem, f. 17.

[48]Ibidem, f. 22.

[49]Ibidem, f. 24.

[50]Idem.

[51]Ibidem, ds. 3/1904, f. 27.

[52]Ibidem, ds. 1/1905, f. 39.

[53]Ibidem.

[54]Ibidem, ds. 13/1910, f. 23.

[55]Ibidem.

[56]Arhivele Statului Piteşti, fond Primăria Piteşti, ds. 19/1890, f. 113.

[57]Ibidem, f. 3.

[58]Ibidem, f. 41.

Gheorghe Coculescu (1803-1865), protopopul Piteștilor

drd. Octavian DĂRMĂNESCU

Evul Mediu românesc este, în fond, pentru noi, contemporanii, un mare mozaic. Privirea de ansamblu vine însă numai prin cercetare. În cercetarea trecutului, istoriograful întâlnește biografii. Acestea dau indirect, mai ales în perioada veche, însăși istoria instituției pe care le reprezintă. În istoria locală, Biserica, de exemplu, este reprezentată de clerici și de traseul lor terestru. Un exemplu este cel al protopopilor, preoți aleși de către episcop pentru a organiza interesele Bisericii într-un areal strict. La Pitești, pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, comunitatea a fost păstorită de către protopopul Gheorghe Coculescu.

Considerăm că, pe baza evocării că încă de mic a slujit aici, Gheorghe Coculescu, fiul protopopului Ioan[1], este chiar cântărețul Gheorghe de aici, din anul 1813, scutit și el de Vodă[2]. Amintit în 1822, ca diacon[3]. De asemenea, să nu neglijăm: cântărețul Gheorghe din 1813 putea fi preotul Gheorghe, altul decât Gh. Coculescu din 1824, de aici. Hirotonit preot în 27 aprilie 1825[4]. În 1828 „familiei răposatului protopop Ioan” i se întărește actul de proprietate asupra casei de pe pământul bisericii domnești[5]. La biserica „Sf. Ioan” se păstrează o cruce cu inițialele următoare „Pr(eot) G.K.K.ul”[6], foarte probabil Gheorghe Coculescu. Protopop al Piteștilor încă din 1830 – în 1840 obștea orașului îi aduce o scrisoare de mulțumire pentru activitatea avută timp de un deceniu[7]. Pe 21 august 1832 semnează pentru prima dată ca protopop într-un act de la „Sf. Gheorghe”[8]. Tot în 1832 botează la schitul Buliga (în mahalaua căruia stătea) doi copii: unul al colegului său, preotul Dimitrie Cioran, și altul, al cârciumarului Nicolae[9]. Un Ghiță, protopop de Pitești, este menționat și în pisania din Bascovelul (Dumbrăvelul) de lângă Pitești, datată 11 noiembrie 1834. Este chiar Gheorghe Coculescu, deoarece în același an îl găsim ca protopop de Pitești, fiu al protopopului Ioan, într-un act de la biserica Precista Veche din Coastă[10].

De altfel, din actele mitricale întocmite între 1832-1865 se desprinde clar o situație: protopopul nu participa, în cazul bisericii domnești din Pitești – și, credem, în general, deoarece nu am întâlnit în mitricale niciun protopop care rezida în Pitești, cu toate că în cazul protopopilor Plășilor de Mijloc și de Jos aceștia locuiau, credem, în Pitești –, la serviciile bisericii. Fiind plătit de episcopie, el nici nu era, credem, traversat de catagrafie. Probabil, mai ales prin importanță, venea la liturghia de duminică (nu credem că mai era alta în cursul săptămânii). De aici o lipsă a catagrafiei însăși, care îi menționa doar ca preoți slujitori, la rându-le, printre subordonații lor. Protopopul, de altfel, era prins cu

vizitarea teritoriului destul de larg (în condițiile de mișcare, precare, de atunci). Totuși, credem, funcția actuală de paroh și-o exercita din plin. Lipsa menționării stricte în acte a preoților oficianți la serviciile divine ecranează mult și regretabil descifrarea acelor timpuri. Mai mult, sunt pagini întregi cu semnăturile cântăreților sau ale copiștilor angajați (credem), care doar scriau numele preotului oficiant. Tot în acest an, cu o lună înainte, după o cununie, un „popa Ghiță", semna în mitricalele de aici, el sau celălalt preot Gheorghe de aici[11]. Tot în 1832 își botează fiica, Ecaterina, nașă fiind Maria, fiica răposatului protopop Vasile[12]. În 1834 „protopop Ghiță sin popa Ioan" își mai botează o fiică, Maria. Aflăm că mama este Elenca protopopeasa, la rândul ei, fiica popii Mincă (un preot Mincă stătea în 1831 în mahalaua Băii[13]), și că nașa este Maria, fata protopopului Vasile (răposat deja)[14] – de menționat că în 1850, când lui Gheorghe Coculescu i se năștea un alt copil, Ioan, mama lui era menționată ca fiind fata preotului Martin, nu Mincă[15], doi preoți diferiți. Cert este că în catagrafia din 1838, în culoarea roșie stătea văduva Bălașa, soția fostului preot Mincă, etatea 40, avându-l în îngrijire pe fiul Ion, 16 ani[16]. Tot în 1834 președintele Judecătoriei Argeș, căminarul Ioan Mavrotineanul, îi trimite protopopului Ghiță Coculescu o scrisoare de mulțumire pentru munca sa în soluționarea a numeroase pricini de judecată, pentru cinstea, corectitudinea și atașamentul său față de legile și instituțiile țării[17]. Tot în 1834 la biserica domnească un popa Gheorghe, foarte probabil Coculescu, își îngroapă fiul, Ioan[18] – mortalitatea infantilă era și atunci, ca în tot Evul Mediu european, accentuată. În 1835 protopopul primește de la Gheorghe, fiul postelnicului Ioan– pentru o facere de bine –, un loc în mahalaua hanului lui Buliga[19]. Tot în 1835 întocmește cu Niculae, Fiul lui Preda din Cocu, un zapis de învoială pentru înlesnirea făcută de protopop la plata dijmei pentru un pogon de pământ – Nicolae o plătise nedrept, timp de 13 ani, moșnenilor Brănești[20].

În 1838 semnează din nou ca protopop de Pitești[21]. Tot în 1838 un preot, Gheorghe, din vopseaua galbenă, apare cumnat al protopopului[22]. Dacă protopopul este cel de Pitești (deoarece în Pitești mai rezidau și alți protopopi din județul Argeș, chiar și de Muscel, de exemplu Luca al Plășii de Jos, județul Muscel, amintit la „Precista Veche din Coastă", Pitești, 1817), Gheorghe Coculescu, atunci avem numele surorii lui, Uța, care avea atunci 25 de ani. Să urmărim, însă, numele preoților Gheorghe din Pitești din această perioadă: la schitul Buliga („popa Gheorghe Nica", 1832-1865, frate cu egumenul moldovean de aici Partenie), la „Sf. Treime"-Beștelei („popa Gheorghe sin popa Constantin Cioran", 1824-1865), la „Buna Vestire"-Greci („Gheorghe sin dascălu Ene", 1838-1852), la „Sf. Ioan" („popa Gheorghe", amintit în 1824, în etate atunci de 40 de ani), la „Precista Nouă"-Mavrodolu (diaconul Ghiță, 1833). Tot în 1838 catagrafia orașului ne dă informații despre protopopul Piteștiului, Gheorghe: are 32 de ani, o soție, Ileana, de 25 de ani, și copiii: Vasile (7 ani), Gligore (o lună), Ecaterina (5 ani), Mariia (3 ani), Alecsandra (2 ani). Rude pe care le ține acasă: Dumitrana, văduvă, de 60 de ani, și Ghiță, fiul ei, de 16 ani. Slugi: Nicolaie, Tudor, Ioana, Ana, toți adolescenți[23] – printre altele, catagrafia menționează că este proprietar a 200 de pruni. Într-adevăr, în 1838 i se naște Grigore, botezat la „Sf. Ilie" chiar de episcopul Samuil Sinadon (conform indicației, tatăl este fiul protopopului Gheorghe)[24]. În 1839 primește și rangul de iconom[25].

Pe 10 ianuarie 1841 este (re)ales în epitropia bisericii domnești alături de Nicolae Coculescu, fratele lui geamăn (acest atribut pe motivul că sunt născuți în același an) și de Pandele Petre[26]. Tot în 1841 roagă primăria să-și mute tulumba de pe un loc al bisericii, deoarece epitropia dorește ca pe acest loc să clădească[27]. Tot acum este rugat de către Judecătoria Argeș să stabilească creditorii fraților Popovicești[28]. În 1842, ca protopop al orașului Pitești și ca iconom, tipărește pentru uzul intern pomelnicul aceleiași biserici. În 1843 îi moare un copil, tot Ioan[29]. Tot în acest an moare „Maria sin protopop Gheorghe soția lui Tudorache Crăciunescu"[30] – nu credem că este vorba despre protopopul Gheorghe Coculescu, fiica lui, Maria, având în acel doar 9 ani. Reținem însă memoria unui alt protopop Gheorghe, foarte probabil al unei plăși argeșene mai îndepărtate sau a uneia mușcelene, apropiată Piteștiului. În 1844 „Grigorie sin protopopu Gheorghie cu Ecaterina sora sa" nășesc un cuplu de tineri la „Sf. Gheorghe"[31] - canonic, atunci, frații puteau nāși miri, chiar dacă nu erau nici căsătoriți, nici majori. Amintit protopop și în 1845[32]. Tot acum întocmește catagrafia metocului Episcopiei Argeșului, de lângă „Sf. Gheorghe", care avea și paraclisul „Buna-Vestire"[33], demolat, mai apoi, de primărie. Tot acum fiica lui, Ecaterina, nășește la Buliga un copil al preotului Dimitrie Cioran, colegul lui[34]. Tot în 1845 semnează ca protopop și conducător la „Sf. Gheorghe", un act[35]. Are un conflict cu pitarul Ioan Cornățeanu pentru că întărise un act fals[36]. Protopop de Olt și Pitești (februarie 1845 - 16 august 1851)[37]. În 1846 semnează „protopop Gheorghie iconomul"[38]. Tot acum, fiul lui, Grigorie, botează un copil la biserica Buliga, în parohia căreia, credem, stătea[39]. Tot la Buliga, în anul următor, fiica lui, Anastasia, botează copilul unui brutar[40]. În 1848 semnează „epitrop protopop Gheorghie iconomu"[41]. Tot în 1848 Radu Bănuță din Săpunari îl reclamă episcopului că i-a cerut exagerat pentru eliberarea unui bilet de cununie[42]. Tot în acest an este naș, împreună cu soția lui, Elena, la biserica "Precista din Coastă", cununând doi robi ai familiilor boierești Băleanu și Budișteanu[43].

În 1849, după moartea episcopului Samuil Tărtășescu de la Buliga, preia conducerea schitului (lângă care, credem, locuia) pentru aproape un an, reparându-i caldarâmul[44]. Tot la Buliga, în acest an, fiica lui, Anastasia, botează un copil ai unor robi țigani, robii personali ai tatălui ei[45]. Tot în 1849 fiica lui, Ecaterina, se căsătorește cu „Nicolae sin Spiridon Gherman arendașu", nași fiind Gheorghe Popescu, ginerele lui Eftimie Nicolau și soția lui, Ralița[46]. Între 1849-1859 reconstruiește de zid biserica de lemn „Sf. Nicolae" și „Sf. Gheorghe" din satul natal, Cocu Vale, lăcaș ruinat, împreună cu fratele lui, Nicolae Coculescu, și cu alți creștini – în 1859, ca fost protopop, cere voie episcopului să o sfințească el însuși, recomandându-se drept ctitor[47]. În 1850 sora lui, Maria, îi botează un nou copil, Ioan (al treilea "Ioan", primul Ioan îi murise în 1834, al doilea, în 1843)[48] și Alexandra, fiica lui, botează un copil la Buliga[49]. Din prima sursă aflăm din nou că soția lui era fiica preotului Martin, trecut deja în „Pomelnicul" bisericii editat în 1842. Tot la Buliga, tot în acest an, copiii protopopului Ghiță, Grigore și Lucsița, cunună o pereche de robi ai boierilor Rătescu și Budișteanu[50]. Tot în 1850, ca protopop al plășii Pitești și Olt, se autocatagrafiază drept „protopopul Gheorghe de la b. domnească a sfântului Gheorghe"[51].

În 1851 este reclamat pentru abuzuri care azi ar părea grave, nu și atunci, în gândirea de castă[52]. Dar nu aceasta este cauza pentru care este destituit din funcția de protopop, ci următoarea: Ioniță Chihaia, important membru al minorității armene care nu avea nici biserică, nici preot, moare. Dorește încă din viață să fie îngropat la „Sf. Gheorghe", deoarece armenii frecventau bisericile ortodoxe, neavând cult organizat datorită opririi domniei. Protopopul Gheorghe refuză formal, deoarece ordinele erau strict negative. Totodată, tărăgănează răspunsul către episcop, care urmărea activ cazul și efectele interdicției pe care o dăduse. Răposatul armean, din complezență, este îngropat într-un cimitir ortodox prin tactul protopopului, prieten al urbei în primul rând, apoi al oficialităților – neutre de realitatea din teren. Episcopul Climent află și îl dezprotopopește „pentru totdeauna" pe Gheorghe Coculescu[53], gest și gratuit, și pripit, credem. În 1852 un „Gheorghie cojocaru sin popa Mincă, patentari", foarte probabil cumnatul protopopului, murea[54]. Unui alt probabil cumnat de-al lui, „Ioniță popa Mincă", îi murea un copil în 1853[55]. Tot în 1852, Sița, fiica protopopului Ghiță, botează la Buliga un copil al unei roabe personale a tatălui ei[56]. În 1853 protopopului Gheorghe îi moare un copil, Alecsandra, înmormântată la Buliga[57]. În 1854 fiul lui, Grigorie, cu Sița, soția lui, cununau pe Vasile, cizmar, fiul preotului Dimitrie Duhovnicul[58]. În 1855 fiul lui, Vasile, se căsătorea cu „Elena fiica părintelui protopopului Atanasie sachelarie"[59]. Acest Atanasie nu este altul decât protopopul Atanasie Davidescu (al plasei Pitești, Gălețești, Cotmeana, 1851-1856 și 1861-1862) de la „Precista Veche din Coastă", scos la pensie în 1862, invocându-i-se, probabil pe nedrept, bătrânețea[60]. Tot în 1855 Ana, o roabă de-a lui, își botează la biserica „Sf. Nicolae" un fiu, Filip (chiar în ziua apostolului, 14 noiembrie), nășit fiind de cântărețul bisericii Sf. Nicolae (fost și la biserica domnească), Marcu Marinescu[61]. În 1857 fiica lui, Anastasia, se căsătorește cu un băcan din Roșiori de Vede[62], iar fiul lui, Ion, botează la Buliga un copil din țiganii lui Mierlă[63]. În 1858 Anastasia își boteza copilul la „Sf. Gheorghe"[64]. În 1859 Vasilie, fiul protopopului Ghiță, împreună cu „Elena sin protopopu Atanasie" își botează un copil la Beștelei și tot aici Elisabeta, fiica protopopului, botează copilul moașei orașului, Vasilichia[65]. În 1860 „Dumnealui domnu Nicolae Gherman cu soața sa Ecaterina ex protopopu Ghiță", sunt nașii Bălașei, fiica de 16 ani a fostului epitrop Răducanu Paraschivescu[66]. Această Ecaterina este în același an nașă de botez a copilului surorii sale, Anastasia (căsătorită cu un băcan, Anastase), la schitul Buliga[67] – biserica cui aparțineau Coculeștii piteșteni –, și nașă de cununie pentru Lința, fiica protopopului Dinicu (fostul protopop Costandin, răposat de tânăr cu câțiva ani înainte, slujitor la biserica domnească)[68]. În 1861 Ion, fiul protopopului Ghiță, botează la Buliga un copil din țiganii lui Mierlă[69].

În 1862 ia parte la catedrala (nouă) Adormirea Precistei, Mavrodolu, la Te Deum-ul Unirii[70]. În următorul an, 1863, semnează ca fost protopop[71] și este ales de mitropolitul Nifon în comisia mixtă pentru aplicarea legii secularizării averilor mănăstirești[72]. Tot în 1863, fiul lui, Vasilache, împreună cu soția lui, Elena, sunt nași de cununie la schitul piteștean Buliga[73]. În 1864 împreună cu colegul Sandu (Toncea sau Antonescu) duhovnicul, amândoi „la apusul zilelor" lor, cer retroactiv primăriei să li se dea salariul statutat la 1844 și unele drepturi bănești, toate acestea fiind ridicate după incendiul din 1848. Împreună mărturisesc: „Din mica copilărie ne-am aflat slujind sfintei biserici domnești cu hramul Sf. Gheorghe dintru acest oraș Pitești, trecând prin toate gradele eparhiei"[74]. Tot în 1864 Grigorie, fiul lui, își botează la „Sf. Gheorghe" fiul, Gheorghe, naș fiind Nicolae Coculescu[75]. Moare de lingoare pe 20 februarie 1865[76] în vârstă de 62 de ani[77]. În martie 1865 deja este amintit ca răposat (luase o icoană veche de la fostul protopop Vasile Gărdescu pentru a o curăți, fiul acestuia cerând-o înapoi de la epitropi)[78].

Pr. dr. Florian Tudor, preot al bisericii domnești din Pitești, ne-a comunicat încă din 2012 că în anii nouăzeci ai secolului trecut, un enoriaș din Cocu i-ar fi relatat că, de fapt, mormântul lui Gheorghe Coculescu se afla în incinta fostului schit Buliga, azi Muzeul Județean Argeș – informația intriga, deoarece terenul fusese nivelat și biserica, într-un final, demolată în 1900, an destul de înaintat în spate pentru o atare evocare. Avem însă un caz fericit de memorie colectivă. Conform registrului schitului „Sf. Îngeri"-Buliga, protopopul Gheorghe Coculescu moare pe 20 februarie 1865 de lingoare (febră tifoidă), în jurul vârstei de 60 de ani[79], fiind înmormântat în cimitirul acestei parohii (din 1863 schitul este transformat în biserică de enorie). Opțiunea Buliga nu era ceva surprinzător, o veche rânduială obligând parohienii să frecventeze mai mult biserica parohiei lor, inclusiv obligația de a se înmormânta la biserica aparținătoare. Coculeștii erau vecini cu schitul, iar răposatul protopop, după cum am văzut, asigurase epitropia între 1849-1850.

În 1865 „Elena potropopoaia Coculeasca" botează la Buliga unul dintre țiganii lui Mierlă[80] și cunună (împreună cu fiul ei, Grigore) pe seminaristul Gheorghe Teodorescu (devenit în același an diacon, probabil la Buliga)[81]. Tot în 1865 Grigore Coculescu, fiul protopopului, în vârstă de nici 20 de ani, moare de oftică, fiind înmormântat tot la Buliga[82]. În 1870 Ion Gh. Coculescu, cumpără 30 de pogoane de pământ în Cocu din averea tatălui său, fostul protopop (foarte probabil de la ceilalți frați), iar pentru a le putea stăpâni este nevoit să își achite o datorie[83]. În cimitirul „Sf. Gheorghe" din Pitești, în al doilea cvartal din stânga, există mormintele mai multor Coculești: Rada (Muscalu, 1880-1940), Ioana (Mihai, 1907-1943), Mituță (1910-1994), Florian (191-1994), Ion (1911-1941), Tatiana (1926-1990). În martie 2017 am avut onoarea să ne întâlnim cu domnul Gheorghe Coculescu, pensionar, fost ofițer. Domnia sa, împreună cu sora dumnealui domiciliată în Cocu și cu o verișoară stabilită în Australia, sunt, foarte probabil, ultimii Coculești. Dânsul ne-a relatat că în fiecare generație de după vestitul protopop din secolul al XIX-lea a existat un purtător de prenume "Gheorghe". Tatăl domniei sale, Vasile Coculescu, proprietar în Cocu, a fost arestat de regimul comunist și a muncit forțat la Bicaz. Din fosta moșie a Coculeștilor a mai rămas doar o fâșie mică în Cocu. Casa fostului pașoptist Nicolae Coculescu, primar al Piteștiului, aflată lângă Muzeul Județean, a fost vândută relativ recent de către moștenitori unui om de afaceri piteștean. Un anume dezinteres din partea noului proprietar a făcut ca oamenii străzii să o ocupe și să o vandalizeze. Aceștia au ars nu numai câteva piese valoroase de mobilier, dar și ultimele cărți din bibliotecă. Domnul Gheorghe Coculescu ne-a mai relatat că protopopul a avut mai mulți copii. Două dintre fetele lui au fost îngropate în Cocu, pietrele lor de mormânt existând și acum o jumătate de secol în curtea bisericii zidită de Coculești.

Note:

1 Marin M. Braniște, *Însemnări pe vechile cărți de slujbă de la bisericile din Pitești* (în continuare, *Însemnări*...), în „M.O.”, anul XIII, 1961, nr. 7-8, p. 204-205, p. 934: „de răposatul tată-mieu proto(pop) Ioan Protonotarie. F. protopop Gheorghie iconomul. 1863”. În 1834, când își botează la biserica domnească fiica, Maria, tipizatul îl indică pe tată drept „protopopu Ghiță sin popa Ioan”, S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 1/1834, Botezați, f. 3.

2 V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom X, p. A, p. 146: „să scutească și drepte bucatele lui de vinăriciu i dijmărit”.

3 Arhiva bisericii domnești din Pitești (în continuare, ”Arhiva...”), „Registrul cu acte în copii”, f. 6: martor și scriitor al testamentului unei donatoare („Gheorghe d<iacon> ot oraş Piteşti”).

4 S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos 4/1865, f. 65 și I. Ionașcu, *Catagrafia eparhiei Argeș la 1824*, București, 1942, p. 33, ms 3.525: **„**diacon Gheorghe sân protopop Ioan, hirotonit 1825 aprilie”.

5 Arhiva..., „Registru de acte în copii”, f. 17.

6 Pr. Marin M. Braniște, *Pisanii, însemnări și manuscrise din vechile biserici ale orașului Pitești*, în „M.O.”, anul XXIII, 1971, nr. 3-4, p. 259.

7 Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati”, nr. XII/38.

8 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 2/1832, Cununați, f. 1: „Gheorghie protonotarie protopop”.

9 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 1/1832, Botezați, f. 1.

10 Octavian C. Dejan, *Lista cronologică a protopopilor de Pitești și a episcopilor eparhiei Argeșului în ultimii 170 de ani (câteva figuri reprezentative de protopopi)*, în „B.O.R.”, anul CXXI, nr. 7-12, 2003, p. 513. Același articol și în „Argesis, Studii și comunicări”, XII, Pitești, 2003, pp. 289-299.

11 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 2/1832, Cununați, f. 1.

12 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 1/1832, Botezați, f. 3.

13 S.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, Dos. 1/ 1831, f. 7.

14 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 1/1834, Botezați, f. 3.

15 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 7/1850, f. 1. Un „Gheorghe popa Martin” își botează copilul în 1852 la biserica „Sf. Nicolae”, naș fiind slugerul N. Socolescu, vezi S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Nicolae, Pitești, Dos. 19/1852, Botezați, f. 3.

16 Spiridon Cristocea, *Orașul Pitești în catagrafia din 1838* (în continuare, *Orașul Pitești...*), Pitești, 2011, p. 132.

17 Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati”, nr. XII/33 bis.

18 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 3/1834, Morți, f. 3.

19 Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati”, nr. XII/34.

20 Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati”, nr. XII/35.

21 Arhiva..., „Registru de acte în copii...”f. 12. În 1836 protopop era Zamfir, epitrop al aceleiași biserici, vezi Arhiva..., „Dosar coprinzând...”, doc. 36.

22 Spiridon Cristocea, *Orașul Pitești...*, p. 88.

23 *Ibidem*, p. 107. Peste ani, „proteasa Dumitrana soția popii lui Tincă”, probabil aceeași cu rudele pe care protopopul Ghiță Coculescu le are în îngrijire, moare în 1851, fiind înmormântată la Buliga, biserica mahalalei în care stăteau Coculeștii, vezi S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Dos. 19/1851, f. 1.

24 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Ilie, Dos. 1/1838, f. 2.

25 Teodor Mavrodin, *Episcopia Argeșului, 1793-1949*, Pitești, 2005, p. 478.

26 Arhiva..., „Registru de acte în copii...”, f. 1.

27 Arhiva..., „Dosar coprinzând...”, doc. 53.

28 Arhivele Naționale, Col. „Dr. C-tin Istrati”, nr. XII/40.

29 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dosar 3/1843, Morți, f. 1 (viitorul copil din 1850, repetăm, va purta din nou numele Ioan, al treilea, de altfel, cu acest nume).

30 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Treime, Pitești, Dosar 10/1843, Morți, f. 2.

31 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dosar 2/1844, Cununați, f. 2.

32 Arhiva…, „Registru cu acte în copii…”, f. 14.

33 Spiridon Cristocea, *Catagrafii din secolele XVIII-XIX ale unor mănăstiri și schituri din județul Argeș*, Editura Ordessos, Pitești, 2013, p. 236.

34 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 13/1845, Botezați, f. 1.

35 Arhiva..., „Dosar coprinzând...”, doc. 76.

36 S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos. 79/ 1845.

37 Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 167.

38 Arhiva..., „Registrul de acte în copii...”, f. 17.

39 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 14/1846, Botezați, f. 2.

40 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 15/1847, Botezați, f. 2.

41 Arhiva..., „Registrul de acte în copii...”,f. 17.

42 S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Doc 15/ 1848.

43 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia „Precista din Coastă”, Pitești, Dosar 6/1848, Cununați, f. 2.

44 Marin Braniște, *Schitul Buliga, un metoc în Pitești al mitropoliei Țării Românești*, în „M.O.”, anul XVIII, 1966, nr. 1-2, p. 62.

45 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 17/1849, Botezați, f. 2.

46 S.J.A.A.N., fond C. R. S.C./ Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 6/1849, Cununați, f. 3.

47 S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos. 6/ 1858, f. 1-6.

48 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 7/1850, Botezați, f. 1.

49 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 18/1850, Botezați, f. 2.

50 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 18/1850, Botezați, f. 3.

51 S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos. 36/ 1850, f. 7.

52 Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 160.

53 S.J.A.A.N., fond Episcopia Argeș, Dos. 98/1851, f. 1-9 și S.J.A.A.N., fond Episcopia Argeș, Dos. 56/1857-1858, f. 1-24, *apud* Nicolae Pârâianu, *Peisaj urban cu negustori armeni și o biserică*, Editura Ararat, București, 2013, pp. 62-66.

54 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 9/1852, Morți, f. 2.

55 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 10/1853, Morți, f. 2.

56 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 20/1852, Cununați, f. 2.

57 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 21/1853, Morți, f. 1.

58 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 11/1854, Cununați, f. 2.

59 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 12/1855, Cununați, f. 1.

60 Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 162 și p. 167.

61 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Nicolae, Pitești, Dos. 22/1855, Botezați, f. 4.

62 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 13/1857, f. 1.

63 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 22/1857, Botezați, f. 1.

64 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos 14/1858, Botezați, f. 1.

65 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos 27/1859, Botezați, f. 1.

66 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 16/1860, Cununați, f. 1.

67 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 28/1860, Botezați, f. 1.

68 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 28/1860, Cununați, f. 1.

69 S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 29/1861, Botezați, f. 1.

[70]Marin M. Braniște, *Însemnări ...*, p.. 938 (semnează, totuși, ca protopop).
[71]*Ibidem*, p. 934.
[72]Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 64.
[73]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Îngeri-Buliga, Pitești, Dos. 30/1862, f. 1.
[74]S.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, Dosarul 7 (24)/1862, f. 18.
[75]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / Parohia Sf. Gheorghe, Pitești, Dos. 20/1864, f. 1.
[76]S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos 4/1865, f. 65.
[77]S.J.A.A.N., Fond Episcopia Argeș, Dos 4/1865, f. 96.
[78]S.J.A.A.N., fond Primăria Pitești, Dosarul 7 (24)/1862, f. 39.
[79]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / parohia Sf. Îngeri-Buliga, Dos. 33/1865, Morți, f. 1.
[80]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / parohia Sf. Îngeri-Buliga, Dos. 33/1865, Botezați, f. 1.
[81]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / parohia Sf. Îngeri-Buliga, Dos. 33/1865, Cununați, f. 1.
[82]S.J.A.A.N., fond C.R.S.C. / parohia Sf. Îngeri-Buliga, Dos. 33/1865, Morți, f. 1.
[83]S.J.A.A.N., Col. Doc. Ist., Pachetul 8, doc. 69.

Mărcile de fabrică din orașul Pitești (1887-1948)

Aurel RADU,
inspector superior în cadrul Serviciului Județean Argeș al Arhivelor Naționale

Publicăm pentru întâia dată o listă completă a societăților argeșene (piteștene) care au avut „marcă înregistrată” la Tribunalul Argeș în perioada 1887-1948, timp de peste 60 de ani[1].

În baza legii mărcilor de fabrică și de comerț precum și a regulamentului de aplicare din 15 aprilie și respectiv 30 mai 1879, au fost înregistrare 18 mărci de fabrică, 17 în orașul Pitești și 1 în comuna Găvana, în prezent cartier al orașului Pitești.

Cele mai numeroase mărci înregistrate au fost cele ale comercianților și fabricanților de lumânări de ceară sau de seu. O singură fabrică piteșteană făcea aceste lumânări de seu care scoteau mult fum și un miros neplăcut, fapt pentru care erau mai puțin căutate de cumpărători. Acești producători și comercianți de lumânări împărțeau o piață concurențială importantă care a determinat înregistrarea a nu mai puțin de 10 astfel de mici ateliere locale, majoritatea lor fiind înscrise între anii 1906-1908 de când există inclusiv o lege și un regulament pentru fabricarea și vânzarea lumânărilor de ceară[2].

Faimoasa țuică de Pitești este o marcă înregistrată încă din anul 1897 de către comerciantul Ion R. Rădulescu care avea depozit en gros inclusiv în județul vecin Mușcel, în Gara Golești. Desenul mărcii este realizat în laboratorul fotografic Marietta din Pitești și ne îndeamnă să savurăm de fapt o țuică mușceleană cu textul: „Țuica de Florica. Lacrima de prune de Golești”. Peste mai mulți ani (1926) se înregistrează și o marcă pentru cazane din aramă și orice articole din acest metal, proprietatea comercianților și industriașilor Ion Dinescu și Spirea Dinescu din Pitești.

Profesorul piteștean M.S. Andreian (n.1852), autor de manuale școlare de Istorie și Aritmetică, înregistrează un model de aparat didactic (1892) aprobat de autoritățile superioare administrative și didactice, aparat care avea un preț destul de piperat de 110 lei. M.S. Andreian este cel care realizează o hartă a județului Argeș și un plan al orașului Pitești în anul 1894 pe când era director al Școlii primare de băieți nr. 2 din Pitești[3].

Farmacistul militar cu origini transilvănene Nicolae Iliescu (n.1874) deține în Pitești un laborator farmaceutic denumit „Nova” (1913) care îi aduce o clientelă importantă.

Industria de pielărie este reprezentată de frații cu origini germane Marenco (1907) care intră în faliment în anul 1911. Peste ani, această faimoasă industrie piteșteană este continuată de micul industriaș C. Petrescu care înființează o fabrica de tăbăcărie și încălțăminte în comuna învecinată Găvana (1936).

Wilhelm Blucher, fiul lui Paul Blucher, comerciant neamț din Pitești, înregistrează o marcă de cremă de ghete „Cerim” (1932). (*Vezi foto p. 1*)

Căpitanul Gheorghe Iov, lasă spada deoparte și produce brâuri medicinale, având marcă înregistrată încă din anul 1928, brâuri care au avut, se pare, o însemnată căutare în acele vremuri.

Mărcile de fabrică piteștene reflectă anumite aspecte comerciale și industriale importante de-a lungul timpului în viața urbană piteșteană. O parte însemnată din comerțul și mica industrie piteșteană sunt exercitate de minoritățile etnice și confesionale din oraș. Numeroasele ateliere producătoare de lumânări de ceară înfățișează un domeniu concurențial important, producția de marochinărie a dus la crearea unei frumoase tradiții în zonă, iar țuica de Pitești se dovedește a fi un brand destul de vechi.

***

În continuare, prezentăm mărcile de fabrică în ordinea cronologică a înregistrării lor:

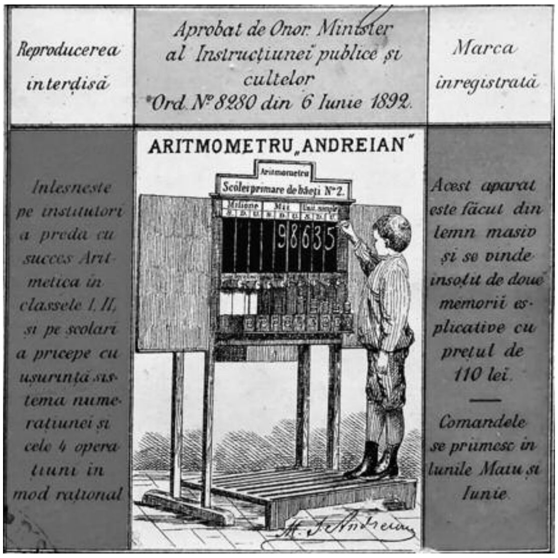
1887 noiembrie 5, „Industria Română” – Fabrică de săpun și lumânări de seu din Pitești, proprietatea lui Moritz Beck și A.M. Beck.

1892 august 18, „Industrie Română” – Fabrică de săpun și lumânări din Pitești, proprietatea lui Alex. Keller.

1892 septembrie 1, Aritmometru „Andreian”, aparat didactic realizat de profesorul piteștean M.S. Andreian, model aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor în anul 1892.

1897 noiembrie 14, Ion R. Rădulescu, comerciant de băuturi spirtoase „en gros” din Pitești, cu depozit în Gara Golești (Mușcel), a înregistrat marca „Țuica de Florica. Lacrima de prune de Golești”, desen realizat în laboratorul fotografic piteștean Marietta.

1906 noiembrie 16, Mihalache Ionescu, comerciant și fabricant de lumânări de ceară en gros și en detail din Pitești.

1906 noiembrie 29, Al. Steriade, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești.

1906 decembrie 8, Theodor Tatu, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești.

1907 ianuarie 30, I.M. Crăciunescu, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești.

1907 aprilie 4, Fabrica de pielărie „Frații Marenco” din Pitești, deținută de frații Carol și Friederic Marenco, comercianți și fabricanți de pielărie din Pitești.

1908 iulie 31, Ion Dinescu, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești.

1908 octombrie 27, Ioan Dogaru, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești, strada Teiuleanu, nr. 2.

1909 aprilie 24, Gheorghe Ionescu, comerciant și fabricant de lumânări din Pitești cu emblema „La înger”.

1913 aprilie 5, N. Iliescu, farmacist din Pitești cu emblema „Nova”.

1916 martie 14, Apostol Ioan, comerciant și fabricant de lumânări de ceară din Pitești.

1926 iunie 23, Ion Dinescu și Spirea Dinescu din Pitești, comercianți și industriași de cazane din aramă și orice articole din acest metal.

1928 ianuarie 11, căpitan G. Iov, comerciant și industriaș cu „fabrică de brâie” din Pitești, str. Șerban Vodă, nr. 258.

1932 octombrie 5, Paul Blucher, succesor W. Blucher, comerciant din Pitești, str. Șerban Vodă, pentru comerțul cu cremă de ghete marca „Cerim”.

1936 octombrie 15, Fabrica de tăbăcărie, sandale și bocanci din comuna Găvana (Argeș), proprietatea comerciantului și industriașului C. Petrescu.

Note:

[1]SJAN Argeș, Tribunalul Argeș, registru pentru trecerea mărcilor de fabrică nr. 11/1887-1948, f. 1-10.

[2]Monitorul Oficial nr. 271 din 8 martie 1908.

[3]https://biblacad.ro/bnr/brm_v1.html, 2020.

Despre cunoștințe medicale și igienă în perioada epidemiilor de ciumă medievale

drd. Florentina Adreea DIACONU

Cu tot aportul şi influenţa venită din Occident, baza medicală românească predominantă a fost influenţată tot de practicile medicale moştenite de la geto-daci, astfel că îngrijirea sănătăţii era bazată pe utilizarea buruienilor de leac şi a unui amalgam de substanţe de origine animală şi minerală, administrate concomitent cu practicarea unor operaţii cu caracter magic şi anume descântecele. Confirmarea acestui fel de viziune asupra lucrurilor se găseşte în prima menţiune istorică a unui act de îngrijire a sănătăţii la curtea unui feudal român, şi anume evenimentul prinderii regelui maghiar Otto de Bavaria de către adversari, şi de surghiunirea lui la curtea voievodului unei formaţiuni prestatale româneşti de peste Carpaţi[1].

Medicina populară este formată din două componente: cea empirică, cu caracter real şi practic, şi cea mistică, neştiinţifică. Astfel că locuitorii din Delta Dunării, de exemplu, ştiu de folosirea prafului făcut din spongii de apă dulce pentru tratarea guşei, baza acestei metode reprezentând-o prezenţa în cantitate mare a iodului organic în ele, cât şi folosirea cojilor de ouă pisate pentru combaterea pierderii de sânge, cojile conţinând o cantitate masivă de calciu, dar şi folosirea ceaiului de cetină proaspătă de brad pentru evitarea scorbutului, cetina conţinând vitamina C.

Toate aceste exemple demonstrează, pe de o parte, caracterul terapeutic al leacurilor folosite în medicina empirică şi pe de altă parte, vastele posibilităţi de îmbogăţire a păturii medicinei ştiinţifice prin studierea agenţilor terapeutici aparţinători medicinei populare.

De la vechiul aforism “*medicina este o artă care vindecă uneori, uşurează adesea şi consolează intotdeauna*” drumul

evolutiv a căpătat în timp nuanţe majore de dezvoltare. Astfel că, pornind de la buna desfăşurare în circuitul farmaceutic românesc care a reprezentat întotdeauna o preocupare permanentă a legislatorilor, începând de la primele reglementări din 1797 ale lui Alexandru Ipsilanti, până la regulamentul din 1831 pentru starea sănătăţii care impunea un număr de 20 de spiţerii, legea sanitară din 1874 şi cea din 1885 care prevedea ca "*trebuinţa deschiderii unei farmacii noi se declară ori de câte ori numărul populaţiei unei localităţi creşte cu 5000 de locuitori*", până la încercările de organizare sanitară şi activitate medicală care vizau legislaţia, organizarea, învăţământul medical, cu *Epitropia Obştirilor* înfiinţată de Alexandru Ipsilanti în 1775, şi *Casa Doftorilor* în timpul domniei lui Grigore Ghica în Moldova, medicina medievală românească a pornit timid, dar neobosit, având ca singur scop îmbunătăţirea calităţii sănătăţii societăţii medievale.

Cele dintâi tipărituri medicale româneşti apar odată cu începutul secolului al XIX-lea, ele reprezentând practic o metodă pentru popularizarea cunoştinţelor medicale, şi fiind adresate tuturor care ştiau să citească recomandările de igienă din cuprinsul lor. Ele se împleteau cu aluziile politice, astfel că în "*Oglinda sănătăţii şi a frumuseţii omeneşti"* a lui Ştefan Episcopescu din 1829, împreună cu recomandările de prevenţie a bolii apare şi îndemnul "*Să ridicăm jugul de pe gâtul celor sfârşiţi şi uscaţi de muncă şi sărăcie"*[2]. Altă tipăritură demnă de menţionat este şi broşura "*Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile îngreunate, pentru cazul naşterii, pentru lehuze, pentru chipul de a urmării copiii, acei copii mici şi boalele lor"* a doctorului Nicolae Kiriacopol din 1827, cât şi tipăritura lui Gh. Cuciureanu din 1847 de la Iaşi, "*Povăţuiri pentru sătenii moldoveni la tâmplare de holeră*'"[3].

Odată cu perioada descompunerii feudalismului şi formării relaţiilor capitaliste, se constată o tendinţă de dezvoltare a instituţiilor cu caracter sanitar, în timp ce populaţia era îndrumată spre doctori prin afişe tipărite, drept dovadă difuzarea în 800 de exemplare a cărţii menţionate anterior a doctorului Kiriacopol "*Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile îngreunate*". Totodată, opera de 85 de pagini apărută la Moscova în 1835, intitulată "*Descrierea medico-topografică a principatelor Moldovei şi Valahiei şi fortăreaţa Silistra, cu adăugirea unui tabel statistic asupra oraşului Bucureşti în 1831*" reprezintă cea mai cuprinzătoare tipăritură monografică asupra stării generale sanitare a Principatelor redactată de un străin, implicit Dobronravov. În afara altor consideraţii privind apa potabilă, izvoarele minerale, Dobronravov vorbea de o climă sănătoasă cu aer curat în Valahia şi în Moldova, dar menţionând faptul că populaţia atinge rar pragul de 90 de ani, "*înşişi locuitorii de la munte care pretutindeni se deosebesc prin vigoarea forţei trupeşti şi un aspect exterior de sănătate înfloritoare, aici sunt vestejiţi şi slabi*", autorul dând drept cauză trândăvia, alimentarea cu mămăligă, consumul excesiv de băuturi spirtoase, mai ales de vinuri acre şi înţărcarea târzie a sugacilor. De asemenea, se ofereau informaţii foarte importante cu privire la patologia românească, informaţii ce sunt rar găsite în istoriografia medievală a poporului român, prezentând cu exactitate boli şi simptomatologii, cauze şi tratamente, ce în ansamblu redau tabloul complet al sănătăţii de pe ambele teritorii româneşti. Dobronravov vorbea despre bolile specifice[4] anumitor anotimpuri, astfel - primăvara predominau febrele

"Doctorul Schnabel de la Roma", gravură. Ţinuta de protecţie a medicului împotriva ciumei.

intermitente zilnice şi periodice "*febres intermittentes quotidianae et tertianae*", vara predominau febrele remitente gastrice şi cu precădere febrele biliare "*febres remittentes gastricae, biliosae*", toamna predomina diareea simplă sau însoţită de hemoragii "*diarrhaeae et disenteriae*" şi iarna predominau bolile inflamatorii "*synocha cum vel sine adfectione variorum internorum organum et catharrhi*".

Cea mai veche lucrare de anatomie tipărită în limba română este considerată "*Antropologhia sau scurtă arătare despre om*" a lui Vasici-Ungureanu, tipărită la Buda în 1830, dar există în istoriografie un text mai vechi, dintr-un calendar al lui Zaharia Carcalechi din 1825[5], purtând titlul de "*Scurtă arătare despre om şi despre întocmirile lui. Aşezată de dom. Doctoru Alexandru Theodori*". Publicaţia contribuie la formarea tabloului terminologiei medicale a vremii, întâlnindu-se informaţii referitoare la "*friguri acute, arterii, măduvă, organe, spongios, mucoasă, oxighen, glanduri, vase, vine, pori, microscop, muşcul, nevre (nervi), organ, pulmon, plevră, pericardion, canali, aortă, valvuri"*, iar în ceea ce priveşte aportul filologic şi lingvistic al dezvoltării limbajului ştiinţific literar, se găsesc denumiri ca "*iuţeală, pricină sau causă, părţi sau ramuri, influx sau influenţă, comunicaţie, natură sau fire, materie, existenţia, plasa de îmbrăcământ, efect, experiment, climă, constituţie, temperament, electricitate, concav, cvantitate şi cvalitate, etc*".

Odată cu feudalismul dezvoltat românesc nu se poate vorbi despre o adevărată legislaţie sanitară deoarece îngrijirea sănătăţii reprezenta încă o iniţiativă personală cu precădere. Ca legi sanitare în Ţara Românească şi Moldova, cele mai importante sunt pravilele tipărite la Iaşi în 1646 şi anume *Cartea Românească de Învăţătură*, şi cea tipărită în 1652 la Târgovişte, adică *Îndreptarea Legii*.

Marea importanţă a acestor pravile nu stă în caracteristica legislativă, ci în faptul că ele evocă pentru prima dată la noi pe Hipocrate şi Galen, precum şi încercarea introducerii unui vocabular de interes medical şi familiarizarea publicului cu anumite concepţii medicale. O timidă îngrijire medicală era

pusă astfel în serviciul unor straturi tot mai mari ale populaţiei.

Găsim în secolul anterior, al XVI-lea, în persoana medicului lui Petru Şchiopu, Franciscus Domestikos Lascaris, dreptul de a-şi forma o clientelă particulară, iar la Iaşi, medicul Skovgaard care în afara tainului de hrană, veşminte şi simbrie, se mai bucura şi de dreptul practicării ”*fuori di palazzo*”.

De asemenea, Constantin Brâncoveanu îi trimitea lui Ioan Cariofil un medic să îl îngrijească, totodată neopunându-se practicii private a medicilor de care dispunea, arătând faptul că domnitorii se interesau de sănătatea populaţiei, cerând la nevoie din afară cadre medicale cu menţiunea specială că erau necesari pentru nevoile populaţiei.

Cea dintâi menţiune despre o asemenea intervenţie este din 1564, când Alexandru Lăpuşneanu cerea braşovenilor un “*dominum doctorem physicum pentru cetăţeni bolnavi*”. Mai târziu, în 1668, găsim și pe Şerban Cantacuzino în situaţia în care îl ruga pe principele Transilvaniei să trimită pe doctorul Andras Pecsi de care avea nevoie atât el, cât şi populaţia, apel fără rezultat până când succesorul său, Constantin Brâncoveanu revine cu cererea motivând *”multe boli şi nevoi apăsau atât intre cinurile de sus cât şi între cele de jos”*. Scopul principal cererii prezenţei acestor medici era identificarea molimelor şi recomandarea măsurilor de prevenţie şi de intervenţie, astfel că rolul lui Brâncoveanu în situaţia dată era de organizare a unei asistenţe sanitare, atât civile cât şi militare.

Odată cu dezvoltarea oraşelor medievale s-au ridicat instalaţii edilitare igienice şi instituţii de asistenţă socială. În Ţara Românească găsim în vremea domniei lui Matei Basarab un hrisov care întărea privilegiul satului Măţăul de Jos în Muscel, prin care se recunoştea scutirea de dări în schimbul acordării de îngrijiri medicale oferite săracilor şi bolnavilor invalizi din Câmpulung, în timp ce în Moldova, Ştefan cel Mare era unul dintre iniţiatorii acestora, constituind *Breasla Calicilor*, într-un cartier din Iaşi, existând o instituţie de acest gen şi în timpul domniei lui Petru Rareş, şi anume o mahala a calicilor la Roman,

Înfiinţarea primelor spitale a avut drept bază necesităţile sanitare crescânde ale societăţii, apărute mai ales din nevoie de asistență în timpul epidemiilor de ciumă, astfel că odată cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea apar în Ţara Românească începuturile unei centralizări sanitare, reformele sanitare ducând la înfiinţarea primelor forme propriu-zise mai bine puse la punct de organizare a asistenţei sociale şi sănătăţii publice, concomitent cu perioada procesului de destrămare a feudalismului şi începutul capitalismului.

Astfel, apare *Epitropia Obştirilor* înfiinţată de Alexandru Ipsilanti în 1775, ocupându-se cu asistenţa sanitară şi socială, mai precis ocupaţia principală fiind aceea de îngrjire a orfanilor, totodată având atribuţii edilitare, ocupându-se cu controlul medicilor şi al farmaciilor. Epitropia era subvenţionată dintr-un impozit plătit de breslele meşteşugăreşti, boieri şi mănăstiri, fondul având denumirea de *Casa Milelor*. Din faptul că era asigurată prin această *Casă a Milelor,* şi asistenţa la domiciliu se dezvoltă ulterior, declanşând fenomenul apariţiei primelor posturi de medici publici orăşeneşti din Ţara Românească. Epitropia Obștirilor avea atribuții multiple și venituri bine stabilite, astfel că ea era responsabilă de școli, de încurajarea diferitelor meșteșuguri, de alimentarea cu apă, de podirea și lărgirea străzilor, de cutia milosteniei, de serviciul medicilor mai ales pe timp de ciumă. De asemenea ea era responsabilă de ridicarea zeciuielii din veniturile mănăstirilor și de vinărici.

În timpul ciumei din 1799, găsim într-un hrisov al lui Alexandru Ipsilanti mențiuni despre veniturile fixate pentru epidemie, mănăstirile, boierii și ispravnicii și cât se oprea din lefile lor pentru acoperirea sumei necesare măsurilor de combatere a ciumei[6]. Tot în 1799, se ordona ca la trecerea spre Țara Românească la pasul Întorsura Buzăului, respectiv la Timiș și Bran, carantina din cauza epidemiei să se țină 10 zile[7].

Interesul pentru problemele de natură medicală cu care se confrunta populaţia arătat de intelectualitatea celor două ţări este reprezentat în prima instanţă de Dimitrie Cantemir care în timpul studiilor sale la Academia Patriarhiei Ortodoxe din Constantinopol a urmat şi cursurile de medicină predate acolo de Alexandru Mavrocordat[8]. Acest prim contact cu ştiinţa medicală l-a influenţat dezvoltându-i interesul pentru această ramură, astfel că în *Descrierea Moldovei* el relatează despre molimele care se găseau pe teritoriul moldovean, cu precădere de ciumă şi tifosul exantematic, cât şi despre descântece în capitolul al II-lea şi rolul vindecător al căluşarilor.

Un rol important l-a avut în învăţământul medical stolnicul Constantin Cantacuzino care a făcut posibilă introducerea cursurilor de medicină teoretică de la Academia Domnească din Bucureşti[9].

Cursuri asemănătoare cu cele din capitala Ţării Româneşti au fost predate şi la Iaşi de către Nicolae Kerameus în cadrul Colegiului Local, drept dovadă, o copie a cursului lui datată 1682, numită ”*Expunere pe scurt a părţii teoretice din cursul de medicină*”. Despre aceste cursuri de medicină găsim relatări şi în opera doctorului Alexandru Helladius, şi anume ”*Medica studia în has Gymnasiis, vel universitatulis ut ita loquar, si Bucarestium excipies, plane ignorantur*” afirmaţie clară că la Bucureşti se preda medicina.

Drept concluzie, medicina medievală românească a avut un start greoi, sufocat de amalgamul de concepţii magice cât şi de situaţia socială, economică, ajungând într-un final la o stabilizare, fapt ce a dus ulterior la îmbunătăţirea tuturor aspectelor ce vizau domeniul medical.

Note:

1*Monumenta Germaniae Historica. Deutche Chroniken. Ottokars Osterreische Reimkronik*, vol. I, partea a II-a, Hanova, 1893, p. 1437.

2Felix I. *Istoria igienii în România*, partea I, memoriul al III-lea, Bucureşti, 1901, p. 70.

3Gh. Samaritan, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. I, Călăraşi, 1935, pp. 56-62.

4G. Barbu, *Istoria medicinei medievale româneşti*, Editura Medicală, Bucureşti, 1957, p. 187.

5A. Mureşianu, *Zaharia Carcalechi, întemeietorul primei reviste româneşti*, în *Gazeta Cărţilor*, nr. 12, 1933, p.12.

6I. Felix, *Istoria igienei în România în secolul al XIX-lea și starea ei la începutul secolului al XX-lea*. Partea I, extras din *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii științifice*, seria II, tom XXIII, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1901, p. 27.

7*Arhivele Naționale ale României,* Centrul Regional Brașov, Serviciul Județean Harhita, fond Scaunul Secuiesc Ciuc*,* dos. 6/26/1799, doc. din 1799.

8P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir*. *Viaţa şi Opera*, Bucureşti, 1958, p. 41.

9N. Vătămanu, *Stolnicul Constantin Cantacuzino printre cărturarii ţării sale*, în *Viaţa Românească*, XIX, nr. 6, 1979, p. 157.

MOTORSPORTUL ARGEŞEAN SE CONJUGĂ LA... TRECUT (XXIV)

O poveste de SUCCES – istoria echipei de raliuri IATSA Pitești

ing. Nicolae COSMESCU

Orice incursiune serioasă în lumea mirifică a automobilismului românesc de mare performanţă nu poate evita o grupare ce a avut multe de spus timp de aproape un deceniu, la confluenţa anilor ‘80 cu ‘90.

Pentru cei interesaţi mai de curând de activitatea de raliuri, numele acesteia, acum dispărută, a fost IATSA Piteşti. Deşi a strălucit şi prin individualităţi, ceea ce a făcut-o să-şi marcheze epoca a fost însăşi echipa. Prin titlurile şi trofeele câştigate, numele ei a fost mai presus decât cele ale componenţilor săi. Între care, vom vedea, au fost destule glorii ale volanului românesc. Trecut, dar mai ales viitor. Raportându-ne, fireşte, la perioada existenţei sale.

Intrarea în scenă

Apariţia şi-a făcut-o graţie iniţiativei unor personaje dornice de a practica acest sport. Care personaje, neavând „nume”, sau experienţă, nu puteau accede în echipa marii uzine. Visul oricărui „şofer”. În schimb, au găsit sprijin şi înţelegere la directorul de atunci al IATSA. Aşa s-a putut elibera în 1984 certificatul de naştere al acestei formaţii.

În componenţa echipei se găseau angajaţi ai societăţii, respectiv ai reţelei de service-uri „Dacia”, tutelată pe atunci de IATSA. În primii doi ani de existenţă ai grupării, echipa, ca şi membrii săi, au fost prezenţe discrete în peisaj. Participări sporadice, ce nu exprimau nimic relevant. Motiv pentru care găsim formaţia cantonată de fiecare dată undeva la mijlocul clasamentului.

Pentru realizarea unei atmosfere propice mersului spre culmi, împietau luptele intestine pentru şefia echipei. Dispute angajate între cei care fuseseră la originea înfiinţării ei. Pe linie de servici, aceştia aveau statutul de şef şi subaltern. Invers decât la curse! Ambii erau la fel de veleitari. Se crease o stare tensională ce nu prevestea nimic bun. Atunci, preşedintele asociaţiei sportive a avut idea salvatoare de a numi drept *team-manager* pe cineva care nu era implicat direct în competiţii. Iar acela, datorită „antecedentelor” sportive, autorităţii şi competenţei, a fost autorul rândurilor de faţă.

De aici începe adevărata istorie

Debutul meu în calitate de conducător al echipei de raliuri IATSA s-a produs la „Raliul Braşovului” din 1986. Întâmplător, cursa a marcat şi prima apariţie în acest sport a lui… Constantin Aur. Întrecerea de la Braşov nu a fost deloc uşoară, însă, la final, am prins cu noroc ultima treaptă a podiumului. Ceea ce era nu doar tonifiant, dar şi de bun augur.

Numai că disputele pentru supremaţie în managementul echipei nu erau nici acum încheiate. De data aceasta am fost şi eu angrenat în ele. Involuntar, desigur! Datorită faptului că şeful meu era unul dintre cei doi „veleitari”! Iniţial, am avut tendinţa de a abandona activitatea sportivă, pentru a nu mă angrena într-o dispută din care nu aveam nimic de câştigat. Aşa că, la cursa următoare am lipsit.

S-a întâmplat ca la Tulcea, pe ploaie, echipa să vină modest. Poate că nu m-aş mai fi dus niciodată la curse, dacă o întâmplare strict personală nu mă determina să mă deplasez la etapa de la Sibiu, faţă de care-mi exprimasem iniţial *forfait*-ul. Până la urmă m-am decis. Şi m-am dus, deşi toată trupa era deja plecată. Avea să fie o experienţă mai mult decât interesantă. Mi-a dat oxigen. Am privit altfel lucrurile şi m-am hotărât să instaurez ordinea. Întâmplător sau nu, echipa a revenit pe podium.

Deznodământul avea să se producă după raliul desfăşurat în Harghita. Un traseu frumos, dar şi extrem

Echipa înainte de-a pleca spre locul de start al unui raliu. Un *design* unitar pentru toate maşinile şi componenţii echipei.

de dur. O întrecere adevărată. N-am obţinut un rezultat grozav însă, în şedinţa de la Piteşti ce a urmat cursei, lucrurile s-au clarificat definitiv, punându-se capăt luptelor interne. Cel mai mare factor perturbator, şeful meu, a fost scos în afara echipei. Moment de la care nici mie nu avea să-mi fie deloc uşor, cât timp aveam să fiu în subordinea sa pe linie de serviciu. Dar sacrificiul merita. Simţeam că se poate merge mai sus. Să atacăm chiar titlul! Era ambiția mea, nemărturisită.

Progres tehnic şi uman

Les connaisseurs ştiu că succesul într-un asemenea sport se poate face doar pe două căi: progres tehnic sau uman. Progres tehnic întrucâtva se făcuse. Mălăuţ şi Mina, prin relaţiile de care dispuneau, au reuşit să obţină un import de echipament sportiv în valoare de 10.000 USD! Pentru acele vremuri de constrângeri drastice acesta constituia o realizare uriaşă. Aşa s-au putut dota maşinile cu centuri ham, jenţi din aluminiu, proiectoare de mare performanţă, carburatoare dublu-corp orizontale. Drumul spre succes părea de acum deschis.

În schimb, sub aspect uman, lucrurile erau mai delicate. Ar fi trebuit, prin diverse mijloace, să creştem nivelul sportivilor pe care-i aveam. Era însă un demers foarte costisitor, mare consumator de timp şi cu rezultate incerte. Şi atunci, singura soluţie rămânea aducerea unor nume valoroase de la alte echipe.

Pas cu pas, an după an, doi în 1987, alţi doi, şi mai şi, anul următor, am transferat în echipă oameni de certă valoare. Primul a fost clujeanul Mihai Mureşan. Un pilot cu rezultatele relevante.

Tot cam pe atunci, fără să fie intenţia noastră, am mai primit o întărire. Cei de la service-ul din Braşov au intervenit să preluăm un cuplu de la ei din societate. Era vorba de Marius Runcan, pilot, şi Mircea Panaite. De primul nu auzisem, dar Panaite era cunoscut drept un navigator de clasă. Ca şi Mălăuţ, Mircea era şi el maestru al sportului.

Pentru noul sezon, cel al anului 1987, pe care-l abordam cu mult mai multe speranţe, am pregătit şi o impresionantă operaţiune de imagine. S-a definit un design pentru maşinile de concurs, ce s-a aplicat pe toate. S-au creat combinezoane pentru sportivi şi pentru mecanicii de asistenţă, în variante ale culorilor noastre, alb-albastru. Lucruri ce nu au trecut neobservate. Apariţia echipei la prima întracere, la Braşov, a fost un adevărat şoc. Ca şi evoluţia în cursă, în care Mureşan s-a bătut pentru victorie cu sibianul Costinean.

Trebuie spus că, în afara progresului uman realizat prin racolările amintite, mai făcusem un salt înainte şi în domeniul tehnic. Tot datorită celor doi bucureşteni, care rezolvaseră şi acel import. Acum, aceştia au reuşit să transfere, de la Direcţia a cincea a Securităţii (!), trei automobile Dacia, dotate cu motoare de Renault 5 Alpine, ce furnizau roţilor mai mult de 90 CP! La Miercurea Ciuc, am avut o mare bucurie: pentru prima dată un echipaj IATSA câştiga o cursă! Isprava nu putea aparţine decât cuplului Mălăuţ-Ionescu.

Dobândisem o dimensiune naţională nu doar prin cooptarea de sportivi din mai multe oraşe, cât mai ales datorită prestaţiilor. Şi ca o confirmare a poziţiei dobândite, echipa a reprezentat România la „Raliul Hebros", etapă de campionat european, dar şi în „Cupa ţarilor socialiste". În care ne-am comportat remarcabil, terminând pe locul secund.

La finalul campionatului, disputat la Câmpulung Moldovenesc, prin locul ocupat, Mălăuţ a izbutit să devină vicecampion absolut! Iar prin jocul rezultatelor, a devenit şi campion al clasei sale – o ispravă în premieră atât pentru el, cât şi pentru gruparea noastră. Însă trebuia în continuare marşat pe progres uman.

Cândva, după terminarea sezonului, primesc un telefon de la sibianul Mircea Bucur, unul dintre piloţii de valoare ai rivalei IPAS, care… dorea să se transfere la

Un autoturism al echipei IATSA, la start în Raliul Brașovului.

noi!! Bineînţeles, o asemenea ofertă, pe fondul precarităţii valorilor sigure din echipă, nu o puteam refuza. Cum mi-am dat acordul, Bucur, „ca la poker", a plusat! M-a întrebat dacă sunt de acord şi cu venirea colegului său Mihai Costinean! Am răspuns fără să respir: OK, *of course*! Era ceva incredibil!

Unul precum Costinean, nu trebuia ratat. Cu orice risc. Risc, fiindcă eram nevoit să-i iau maşina celui care „întemeiase" echipa. Cum acesta nu a strălucit vreodată prin rezultate, discuţia cu el nu a durat mult. Omul a realizat imposibilitatea demersului său de a rămâne şi a cedat. Îmi câştigasem un nou „prieten". Dar ţinta mea era clară: cât mai sus.

Posedam acum o tripletă de vârf, imediat valoric sub cea a uzinei. Mălăuţ – Costinean – Bucur constituiau un adevărat *cocktail* detonant. Ce va exploda în chiar prima etapă a unui sezon mai mult decât istoric. Fără egal nu doar pentru IATSA, cât şi pentru automobilismul argeşean.

Începe numărătoarea titlurilor

Cursa de deschiderea a ediţiei anului 1988, disputată în mod tradiţional la Braşov, ne-a adus alte satisfacţii. Tripleta de şoc, în configuraţia Costinean, Mălăuţ, Bucur, surclasase pe toţi ceilalţi competitori, cu excepţia învingătorului. Rod al unei curse de-a dreptul magnifice, în care am obţinut şi primul succes la echipe. Îl meritam.

În acel an, campionatul nu avea decât cinci etape, încât în cazul unei contraperformanţe devenea extrem de dificil de recuperat „terenul" pierdut. Şi aici mă refer exclusiv la întrecerea echipelor.

Raliul din Bucovina era la fel de difícil şi pentru cei de la uzină, rivalii la titlu. Cum maşinile noastre de vârf mergeau ca nişte veritabile orologii helvetice, aproape de terminarea cursei apreciasem că vom învinge iarăşi la echipe, cu şanse să revenim pe primul loc în ierarhia anuală. Ceea ce s-a şi întâmplat.

Şi a sunat timpul ultimei dispute. Într-un început de noiembrie, în îndepărtatul Maramureş. Deşi calendaristic nu era încă iarnă, acolo ninsese şi era frig. Frig nu doar afară, ci şi în hotel. Nici urmă de căldură sau apă caldă. Pentru raliu, singura noastră grijă era să ne clasăm cât mai aproape de IAP, în situaţia că aceştia vor câştiga întrecerea. Zis şi făcut. Aşa că, plasându-ne imediat după ei, am intrat în posesia râvnitului şi visatului **titlu de campion la echipe**. Ceea ce puţini reuşiseră de-a lungul anilor.

Am mai câştigat ceva: „Trofeul Dacia Sport", aflat la prima sa ediţie! Era întâia competiţie monomarcă disputată în România!

Dacă vom face un *remember*, şi trebuie să-l facem, putem spune că sub aspectul rezultatelor şi performanţelor, în 1988 automobilismul argeşean a dominat net, chiar tiranic. *Du jamais vu!* Iar la grupa cea mai mare, titlul a revenit echipajului nostru, Bucur-Moldovan.

Cu un titlu de campioni la echipe, un trofeu, un alt titlu la individual şi un trio clasat mai bine ca niciodată, IATSA îşi încheia un ciclu important din existenţa sa. Urma să confirmăm că tot ce s-a realizat nu era datorat hazardului.

Nu părăsim podiumul

Sub aspect tehnic, epuizasem toate posibilităţile interne. De o aprobare de valută pentru importuri nu putea fi vorba. În plus, ca mulţi alţii în acele timpuri, aveam mari probleme în obţinerea unei cote de benzină, în exclusivitate pentru competiţii. A fost, cu siguranţă, încercarea cea mai dură cu care ne-am confruntat pentru a putea merge mai departe. Din păcate, firma noastră s-a dovedit incapabilă să ne susţină. Noroc cu un amic de la Bucureşti, care ne-a cedat din cota întreprinderii sale.

Mai întotdeauna, după o performanţă deosebită apare şi inevitabila deconcentrare. În 1989, unui început promiţător i-a urmat o adevărată serie neagră. La trei curse succesive, oamenii noştri de vârf au fost de nerecunoscut. N-au reuşit să prindă podiumul de etapă! Aşa s-a pierdut nu doar campionatul, cât şi locul doi. În ciuda revenirii în forţă la ultimele două raliuri, n-am putut să răpim poziţia secundă celor de la Oltcit. Ne-a rămas doar satisfacţia podiumului şi a unei noi clasări înaintea marii echipe a uzinei Dacia.

Un an mai târziu, datorită schimbărilor radicale apărute după decembrie '89, deşi aveam şapte autoturisme de concurs, de cele mai multe ori abia reuşeam să aducem cinci la start, motivul fiind procuparea majoră a unora

Deși nicio tablă nu mai era ca înainte de răsturnare, cei doi sportivi (Costinean și Roșca) au ieșit din epava fostei mașini fără nicio zgârietură!

pentru privatizare imediată. În ultima cursă, la Braşov, nu am putut alinia decât trei maşini, dintre care numai una a terminat! Însă nu oricum, ci pe primul loc. Merituoşii au fost Mălăuţ şi noul său coechipier, viitorul mare campion George Grigorescu. Dacă am fi avut echipa completă, am fi cucerit un nou titlu. La pierderea acestuia a contribuit substanţial și Federaţia.

Aşa s-a scris istoria acelui an presărat cu mult prea multe frustrări. Singura consolare a fost câştigarea locului întâi pe echipe la Tulcea, datorată în mare parte transferului cuplului foştilor campioni absoluţi, Nuţă-Dumitriu.

Din nou în fruntea tuturor

Să vedem cum au evoluat lucrurile în sezonul următor. Continuarea fluctuaţiilor de personal m-au determinat să persist în strategia de susţinere a unor sportivi care veneau cu maşinile lor. O concepţie ce se va dovedi câştigătoare. Fiindcă, numai cu Mălăuţ şi Nuţă, pentru a nu cita decât piloţii unor cupluri fidele, nu am mai fi putut avea acces la titlu, oricât de hotărâţi am fi fost. Lotul s-a întărit substanţial prin preluarea, în regim de *sponsoring*, a duetelor alcătuite din braşovenii Toma-Runcan (automobil Opel Kadett) şi bârlădenii Aur-Ungureanu (Peugeot 205GTi). Primii români care şi-au adus maşini adecvate de afară.

Racolarea lui Aur, cel cunoscut azi sub numele familiar de „Titi” Aur (cel mai de succes pilot român din toate timpurile), a fost o excelentă operaţiune. În doar câteva minute, la Mamaia, într-o cameră a unui hotel, perfectasem cel mai profitabil transfer din istoria echipei. Iar întrecerea cea mai valoroasă a campionatului, sub aspectul punctelor puse în joc, dar şi al dificultăţiilor, „Raliul României”, competiţie întinsă pe vreo **700 km, şi două zile**, a fost locul de desfăşurare a unei bătălii epice pentru victorie. Una monumentală, cu atât mai mult cu cât era şi fratricidă. Între Mălăuţ-Grigorescu, pe Dacia Sport cu motor R5 Alpine, şi inedita asociere Aur-Ionescu, pe obositul Peugeot. A învins Aur, şi noi ca echipă. Luând astfel, o opţiune serioasă pentru încă un titlu.

Remarcabil s-au comportat în acest raliu echipajele conduse de Toma şi Nuţă. Cu patru maşini clasate în primele şapte locuri, putem afirma că succesul a fost unul de excepţie pentru IATSA.

La Cluj, însă, echipa a terminat pe locul secund, după cei de la Colibaşi, pierzând astfel şefia clasamentului provizoriu. În mod normal, în acea cursă „Dacia” nu trebuie clasată, dar aceeaşi federaţie a intervenit, favorizând din nou o echipă de uzină.

Finala campionatului urma să se joace la sfârşitul lui octombrie, în zona Braşovului, unde iarna îşi intrase prematur în drepturi. Am reuşit un rezultat bun graţie eforturile cuplurilor Nuţă-Dumitiru şi Topală-Ştefan, încât am cucerit al doilea titlul la echipe! Mălăuţ, Toma, Aur, ca şi alţi prim-tenori ai altora, rămăseseră înşiraţi prin zăpada acestui ultim drum ce ne-a purtat spre vârful ierarhiei.

Nu am nicio îndoială, cunoscătorii au remarcat, printre cei care şi-au adus un aport desosebit la victoria echipei IATSA (rebotezată „*Dacia Service Rally*”), trei nume:

Unul dintre raliurile încheiate cu succes.

Constantin Aur, Dorin Toma, George Grigorescu. Oamenii care, peste foarte puţini ani, vor domina hegemonic lumea întrecerilor rutiere autohtone, monopolizând podiumurile finale ale campionatelor acelui sfârşit de secol XX. De reţinut că primul lor titlu a fost în 1991, cu echipa IATSA. Din nefericire, istoriile acestora vor fi scrise pentru alte formaţii, de pe alte meleaguri, fiindcă la finalul stagiunii ne-am despărţit de primii doi.

Sic transit gloria IATSA

În 1992 puteam obţine un nou titlu la echipe, fiindcă învinsesem iar în „Raliul României", dar cea care ne-a frustrat încă o dată de o asemenea reuşită a fost tot Federaţia, prin două interpretări ciudate, flagrante, ale regulamentului.

Şi a venit 1993. Supravieţuirea într-un asemenea sport, în condiţiile în care toate preţurile explodaseră atingând niveluri paroxistice, prohibitive, ne întunecau tot mai puternic orizontul aşteptărilor şi speranţelor. Aproape să devină invizibile. Cu atât mai mult cu cât bugetul ne era din an în an mai ciuntit.

În fine, dispunând doar de fonduri precare, Mălăuţ ne-a spus şi el „la revedere". Pentru a completa lotul de cinci maşini a trebuit să fac apel la „foşti". Însă acest apel nu simboliza altceva decât un uriaş salt înapoi.

Acum, în acest din urmă an, cele mai bune prestaţii le-am avut-o în primele două raliuri, totodată cele mai dure şi mai galonate. Cel al României, şi cel de la Cluj. Graţie bucureşteanului Florian Nuţă, aflat la comenzile unui Opel Kadett, ce i-a permis să termine pe locul trei la general în prima dintre acestea, şi lui „Toto" Topală, venit pe acelaşi loc, în aceeaşi ierarhie, în următoarea etapă. Ele au fost adevărate „cântece de lebădă" pentru echipă.

După care a început căderea. Definitivă şi imparabilă. Jalonată de abandonuri şi neparticipări ale celor care obţinuseră acele ultime performanţe remarcabile. Iar cei prezenţi la start, greu reuşeau să facă rezultate. Practic, la încheierea campionatului din 1993 am dispărut şi noi ca echipă. Agonizasem deja suficient pentru a mai vrea să încercăm să ne salvăm.

Nici condiţiile interne nu ne mai dădeau speranţe. Devizul de cheltuieli pentru sezonul următor a aşteptat în zadar pentru a fi aprobat. Se apropia prima cursă şi noi nu achitasem taxele de afiliere la federaţie. Directorul economic al societăţii ne-a tăiat cu mare satisfacţie toate sumele solicitate.

Drept concluzie, finală şi concisă, trebuie subliniat că decisive în obţinerea performanţelor au fost managementul echipei de sportivi şi puternicul dispozitiv de asistenţă tehnică deplasat în teren, sub coordonarea unicului meu colaborator, Aurel Rusu. Nimeni nu a avut în acea perioadă o asemenea desfăşurare de forţe. Ele au generat acel spirit de echipă ce a favorizat ca IATSA Piteşti să-şi asigure un loc aparte în Pantheonul automobilismului românesc. Punct.

Pregătiri pentru întoarcerea acasă.

Narcis-Ionuț GHERGHINA (12.10.1979 - 11.04.2008)

prof. Florin-Gabriel RĂȚOI

MOTTO:
,,Chiar dacă uitarea este o lege a firii, există clipe, oameni și fapte care nu se uită!”

În ziua de 11.04. a.c. s-au împlinit 12 ani de la trecerea în veșnicie a bunului meu prieten și coleg de breaslă și generație, slujitor al muzei Clio, Narcis-Ionuț Gherghina. În amintirea frumoasei și sincerei noastre prietenii, care ne-a legat timp de 7 ani, voi evoca personalitatea sa deosebită. L-am cunoscut personal în sala de studiu a Centrului de Păstrare și Valorificare a Arhivelor Militare Istorice ,,General Radu Rosetti”, Arhivele Militare Române din Trivale într-o zi minunată de vară, în luna iulie a anului 2001, când, student fiind în anul III la Facultatea de Litere, Istorie și Jurnalistică, secția Istorie, din cadrul Universității ,,Lucian Blaga” din Sibiu, în vacanță, pe parcursul lunilor iulie și august acelaşi an, am cercetat tot fondul arhivistic existent creat de Regimentul ,,Radu Negru” nr. 28 Infanterie din județul Argeș în anii Primului Război Mondial 1916-1918, pregătindu-mi lucrarea de licență dedicată acestei unități militare, pentru examenul de absolvire a facultății pe care am finalizat-o în luna iunie a anului următor. Narcis, ca și mine, era în același an student la Facultatea de Litere, Filosofie și Jurnalism, secția Istorie-Muzeologie a Universității din Pitești și cerceta fondurile arhivistice privind războiul aerian în spațiul românesc, între anii 1943-1944, pasiunea vieții sale, pregătindu-și lucrarea de licență sub îndrumarea reputatului său coordonator, prof. univ. dr. Valeriu Florin Dobrinescu (25.04.1943-28.12.2003), lucrare intitulată ,,Istoria bombardamentelor americane asupra fostelor județe Argeș și Muscel. 1943-1944”, care a văzut lumina tiparului la Editura Carminis din Pitești în primăvara anului următor, și pe care o va lansa public la data de 13.06.2002, în prezența unei prestigioase asistențe la Cercul Militar Pitești.

Ne-am împrietenit pe loc, deoarece am cunoscut un om deosebit, înzestrat de natură cu multe calități, o fire sensibilă, afectivă și comunicativă în preajma căruia te simțeai bine. L-am ajutat la pregătirea lucrării, sfătuindu-l să meargă la București și să ia legătura cu domnul prof. acad. Gabriel Ștrempel, care în acel moment îndeplinea funcția de director general al Bibliotecii Academiei Române, după ce anterior fusese din anul 1975 director adjunct, apoi din anul 1994 și până în anul 2006 director plin, iar până astăzi director general onorific, ajuns la vârsta de 93 de ani, membru de onoare din anul 1993 al Academiei Române, eu aflând de la domnia sa că între anii 1942-1945, fiind refugiat politic din Ardeal, originar din comuna Pomi a județului Satu Mare, urmase clasele IV-VI la Liceul ,,Ion C. Brătianu” din Pitești și trăise experiența nefastă a celui de Al Doilea Război Mondial și a bombardamentelor anglo-americane asupra României și mai ales asupra orașului Pitești din 06.05.1944; mărturia sa, pe care colegul l-a cunoscut personal fiind consemnată în volumul amintit.

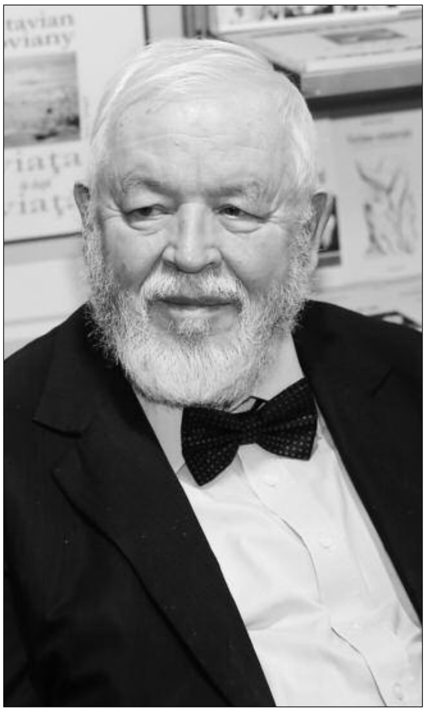
În anul IV de studenție, în vacanța de Sfintele Paști, i-am făcut o vizită acasă unde m-a primit cu o mare ospitalitate, la finalul căreia mi-a oferit un exemplar, cu o măgulitoare dedicație al lucrării sale de licență care tocmai fusese publicată, pe care o păstrez la loc de cinste în biblioteca mea și un exemplar, cu rugămintea de a-l înmâna domnului prof. univ. dr. Nicolae Jurca, fost decan între anii 1996-2000, șef al catedrei de istorie modernă și contemporană între anii 2000-2006 și profesor al facultății mele, o personalitate a mediului universitar și cultural sibian dispărută

și ea dintre noi la 25.09.2010, în vârstă de aproape 75 de ani. Cartea lui Narcis, o premieră despre războiul aerian desfăsurat deasupra teritoriului actualului județ Argeș, s-a bucurat de o apreciere unanimă în mediul istoric, fiind salutată pozitiv de acad. Florin Constantiniu (08.04.1933-14.04.2012), membru corespondent din anul 1999 și titular din anul 2006 al Academiei Române, un mare reprezentant al istoriografiei românești contemporane, imediat după apariția sa, în paginile revistei naționale ,,Dosarele Istoriei” din numărul lunii iunie a anului 2002; acad. Constantiniu era impresionat de cercetările tânărului meu prieten și coleg, încurajându-l mereu în demersurile sale nobile. La moartea lui Narcis, acesta a semnat un articol comemorativ publicat în numărul lunii mai a anului 2008 al revistei naționale de istorie ,,Historia”.

Astfel, în viitorii 5 ani cu el am colaborat strâns. După absolvirea facultății, eu am intrat în învățământul preuniversitar, iar el a continuat cercetările, urmând o carieră destinată acestora, lucrând o perioadă de timp ca referent de specialitate la Arhivele Militare Române, iar apoi colaborator și director al revistei trimestriale de istorie ,,Restituiri Pitești” a ⟶

Mihail Diaconescu
(1937-2020)

Romancier, critic și istoric literar, teolog ortodox, Mihail Diaconescu s-a născut în localitatea Priboieni, comuna Vulturești, județul Argeș. Absolvent al Facultății de Filologie a Universității din București, doctor în filologie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, membru titular al Uniunii Scriitorilor din România, a fost profesor de limba română, latină, logică și psihologie, muzeograf, cercetător și a colaborat cu numeroase reviste, inclusiv cu revista noastră. Proza sa a fost tradusă în germană, franceză, engleză, rusă, italiană (romanul *Depărtarea și timpul - Lo spazio e il tempo* - , a apărut la Milano anul acesta și trebuia lansat pe 4 martie).

Cetățean de onoare al județului Argeș, a fost primul redactor-șef al revistei *Argeș* (1966-1969), în perioada 2001-2003 a fost director al revistei *Argeș*, serie nouă. **(S.F.)**

Cred că e bine ca măcar uneori, atunci când se așează la masa de lucru, în fața paginii albe, un scriitor - oricum ar fi el - să-și amintească de imensa lui responsabilitate ca preot pe pământ al creației divine.

Mihail Diaconescu

”Romancierul își petrece verile la Vulturești. De la începutul lunii mai până la mijlocul lui septembrie rămâne în casa de sus, pe care o moștenește de la părinții săi. Scrie acolo, fie la masa din bibliotecă, fie la cea de pe pălimar, susținut de dorința de a-și vedea încheiate cărțile care îl preocupă”. Tot într-o vară și tot la Vulturești l-am cunoscut și noi pe Mihail Diaconescu, acum câțiva ani. Au urmat alte câteva întâlniri în București și bucuria a rămas de fiecare dată aceeași. Am povestit de istorie și literatură și de toate punctele în care acestea se unesc și de felul în care se definesc reciproc; de romanele sale istorice, precum și de lucrările de teologie ortodoxă, estetică, istoria artei, nuvele, articole și altele. Am pus chiar la cale câteva zeci de pagini despre istorie și personaje istorice în opera sa, pagini pe care să le scrie subsemnatul, dar care încă nu au prins viața (o vor face însă curând).

Fără doar și poate, de opera scriitorului Mihail Diaconescu mă leagă emoțiile. Mihail Diaconescu are atâta putere de a emoționa prin scrisul său încât îți poate împărți felul în care te raportezi la tine însuți, la istorie, literatură, la ceilalți, în înainte și după lecturarea scrierilor sale. Cărțile lui pot fi citite și recitite după o perioadă de timp tocmai pentru a le descoperi sensuri și idei neobservate înainte. Noi credem că unul dintre cele mai bune romane istorice citite (și nu au fost puține) și cu siguranță cel mai drag nouă din opera diaconesciană este ”Depărtarea și timpul” (tradus, de altfel, recent, și în limba italiană). De la noi la alții este deopotrivă depărtare, precum și timp necesar pentru a o parcurge. Este depărtare fizică și e mai ales depărtare sufletească. Și mai presus de acestea, de la ce credem că știm despre noi la cine suntem noi în adevăr e poate depărtare și mai mare. Doar că aici, poate, dacă alegem, timpul pentru a o parcurge e împlinit cât am clipi din ochi. Și singurul criteriu și singurul adevăr este iubirea necondiționată. De la noi la Mihail Diaconescu este acum tot depărtare și timp și, mai ales, iubire. Vă îmbrățișez, prieten drag inimii mele!

Marin Toma

→ Centrului Cultural Pitești editată de această prestigioasă instituție de cultură aflată sub patronajul Consiliului Local și Primăriei Pitești, până la îmbolnăvirea și dispariția sa nemeritat de timpurie în luna când înfloresc narcisele, aceste gingașe flori ale primăverii.

În anii care i-au fost dați să trăiască pe acest pământ, s-a afirmat ca un autentic cercetător al arhivelor, publicând roadele muncii sale asidue și tenace în paginile unor reviste de marcă județene ,,Restituiri Pitești”, ,,Argesis” și naționale - ,,Dosarele Istoriei”, concretizate în articole și studii, primind referințe favorabile și aprecieri pozitive din partea marilor istorici contemporani și a întregii comunități științifice, reușind să se înscrie la doctorat, la Institutul de Istorie ,,Nicolae Iorga” al Academiei Române din București.

Ne-am văzut şi întâlnit pentru ultima dată la sfârșitul lunii septembrie a anului 2007, în fața Centrului Cultural Pitești, ocazie din nou de a discuta despre istorie, înmânându-mi contra cost ultimul număr apărut, 3, al revistei ,,Restituiri Pitești”. La scurt timp s-a îmbolnăvit de o boală necruțătoare care i-a adus sfârșitul implacabil, despre care am aflat cu mare părere de rău. Nu l-am uitat și nu-l voi putea uita niciodată pe acest prieten și coleg drag, unul dintre puținii mei prieteni adevărați, a cărei lipsă mă doare și căruia îi păstrez o vie și pioasă amintire, așteptând momentul când ne vom revedea în infinitul univers.

Baia-Mare, 1988. Final de campionat. IATSA Piteşti a cucerit primul său titlu la echipe. (Vezi pag. 25-29)